

УДК 39:334.712/.713(=161.2)

ІВАНЧИШЕН ВІТАЛІЙ – кандидат історичних наук, етнолог, краєзнавець

IVANCHYSHEN VITALIY – a Ph.D. in History, ethnologist, researcher of local history

Бібліографічний опис:

Іванчишен, В. (2019) Погляд крізь сторіччя: етнографічні студії в селі Оскіл на Харківщині. *Народна творчість та етнологія*, 4 (380), 67–94

Ivanchyshen, V. (2019) A View through the Centuries: Ethnographic Studies in the Village of Oskil in Kharkiv Region. *Narodna tvorchist ta etnolohiya [Folk Art and Ethnology]*, 4 (380), 67–94

ПОГЛЯД КРІЗЬ СТОРІЧЧЯ: ЕТНОГРАФІЧНІ СТУДІЇ В СЕЛІ ОСКІЛ НА ХАРКІВЩИНІ

Анотація / Abstract

До наукового обігу вводяться архівні етнографічні матеріали, що стосуються етнокультури мешканців с. Оскіл Ізюмського району Харківської області, які були записані наприкінці 1920-х років і у 2017 році. Це стосується архівної одиниці збереження ф. 1 «Етнографічна комісія» під номером 365 «Червоно-Оскілька артіль на Ізюмщині», у якій зібрано унікальні етнографічні відомості з царини етнокультури слобідських українців.

Експедиція здійснювалася науковими співробітниками Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України на теренах Слобідського краю, переважно Харківщини, упродовж жовтня 2017 року. З огляду на матеріали архівної справи 1920-х років, доцільним видалось обрання с. Оскіл на Ізюмщині для сучасного дослідження та компаративного аналізу результатів. Крім того, вказаний населений пункт є одним з найбільш населених у цьому районі, що підсилює актуальність вивчення, адже уможливило чисельність респондентів різної вікової категорії. Опираючись на завдання зазначеного експедиційного виїзду, виникла необхідність повторного (на основі запитальників 1920-х рр.) сучасного опитування мешканців с. Оскіл з метою виявлення тенденцій переривання / тягlosti історичної пам'яті жителів населеного пункту, збереження етнокультурних явищ та окреслення рис етнографічних реалій, які трансформувались чи виникали упродовж ХХ – на початку ХХІ ст.

На прикладі різних царин традиційної культури показано історичну спадкоємність основних її маркерів. Зокрема, це стосується зрізів господарсько-виробничої культури, ремесел та промислів, народної архітектури, етномедицини, поминально-поховальної обрядовості та ін.

Таким чином, обидва етнографічні матеріали є яскравими відбитками етнокультурної спадщини українців с. Оскіл на Ізюмщині. Хоча вони записані з інтервалом майже в сто років, можна констатувати історичну тягlostь збереження народної пам'яті щодо подій минулого століття, маркерів матеріальної та духовної культури слобожан.

Ключові слова: с. Оскіл (с. Червоний Оскіл), архівні етнографічні матеріали.

Archival ethnographic materials concerning to the ethnic culture of the inhabitants of the village of Oskil, Iziium district, Kharkiv region, recorded in the late 1920s and 2017, are introduced into the scientific circulation. It pertains to the archive unit of preservation under the number of 365 *The Artel from Chervonyi Oskil in Iziium Region* from the first fund *Ethnographic Commission*. The unit of preservation contains unique ethnographic facts from the area of ethnic culture of the Ukrainians from Slobozhanshchyna.

An expedition has been realized in October, 2017 by the scientists of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology on the territory of Slobozhanshchyna, mainly in Kharkiv region. Taking into consideration the archival materials of the 1920s, it seems to be expedient to choose the village of Oskil in Iziium region for modern research and comparative analysis of the results. Besides, the settlement mentioned is one of the most populated ones in this district. It has strengthened the relevance of the study, as it enables the number of respondents of different age groups. According to the task of the expedition, the necessity for the repeated (based on the 1920s questionnaires) modern survey of the inhabitants of the village of Oskil has appeared. It is aimed at the detection of the tendencies of the brokenness/continuance of the historical memory of the settlement residents, the preservation of ethnic and cultural phenomena and the identification of the features of ethnographic realities, which have been transformed or appeared during the XX – early XXIst centuries.

Historical succession of the main markers of the traditional culture is shown by way of example of its various areas. In particular, it concerns to the sections of the economic-industrial culture, trades and crafts, folk architecture, ethnic medicine, funeral ceremonial, etc.

Thus, both of the ethnographic materials are vivid reflections of the Ukrainians ethnic and cultural heritage of the village of Oskil in Iziium region. Though they are recorded with the interval of almost a hundred years, one can state historical continuance of the preservation of folk memory as for the events of the last century, the markers of material and spiritual culture of Slobozhanshchyna representatives.

Keywords: the village of Oskil (Chervonyi Oskil), archival ethnographic materials.

В Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ) зберігається величезний корпус унікальних етнографічних матеріалів, що були зібрані етнографами та краєзнавцями різних регіонів упродовж ХІХ – початку ХХІ ст. Частина з них в силу дослідницьких зацікавлень була опублікована і є в публічному доступі. Однак і сьогодні існують такі, що залишилися поза увагою наукових студій. Зокрема, це стосується матеріалів з фонду І «Етнографічна комісія» під номером 365 «Червоно-Оскілька артіль на Ізюмщині», у якій зібрано унікальні етнографічні відомості із царини етнокультури слобідських українців [1].

Примітно, що наприкінці 1920-х років у регіоні працював засновник Ізюмського музею, відомий краєзнавець, один з кореспондентів Кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка ВУАН М. Сібільов, який зумів організувати зацікавлених місцевих дослідників збором етнографічних матеріалів. Зокрема, на сторінках архівної справи трапляються прізвища дослідниць С. Сибільової, К. Таранової та Є. Попової.

У наші дні питання збору та систематизації польових етнографічних матеріалів не

вичерпало себе. Упродовж жовтня 2018 року на теренах Слобідського краю, переважно Харківщини, наукові співробітники ІМФЕ ім. М. Т. Рильського здійснили етнографічну експедицію [див.: 4–6]. Відповідно після опрацювання цих матеріалів їх було передано до АНФРФ ІМФЕ НАН України [2, арк. 54–96]. Важливо наголосити, що окремі частини пропонованого польового етнографічного матеріалу було використано під час укладання корпусу матеріалів «Етнографічний образ сучасної України» [3], однак умотивованим видається публікація цих записів цілісно, з міркувань компаративного бачення елементів етнокультури мешканців с. Оскіл Ізюмського району Харківської області протягом першої третини ХХ – початку ХХІ ст.

Одним з етапів підготовки до експедиційного виїзду стало формування маршруту поїздки. З огляду на матеріали архівної справи 1920-х років, доцільним видалось обрання с. Оскіл на Ізюмщині для сучасного дослідження та порівняльного аналізу результатів. Крім того, зазначений населений пункт є одним з найбільш заселених у цьому районі, що підсилювало актуальність вивчення, адже уможлиблювало наявність респондентів різної вікової категорії. У нашому випадку особливо це стосувалося мешканців, рік народження яких би сягав 20-х років ХХ ст.

Водночас, з огляду на завдання експедиційного виїзду постала необхідність повторного (на основі запитальників 1920-х рр.) сучасного опитування мешканців с. Оскіл з метою виявлення тенденцій переривання / тягlosti історичної пам'яті жителів населеного пункту, збереження етнокультурних явищ та виявлення рис етнографічних реалій, які трансформувалися чи виникали впродовж ХХ – на початку ХХІ ст.

Варто сказати кілька слів щодо опитаних мешканців с. Оскіл на Харківщині: Антоніна Петрівна Булгакова, 1928 р. н., є корінною жителькою с. Оскіл, за фахом – лікарка; Наталія Петрівна Середа, 1946 р. н., працює в місцевій бібліотеці, збирає етнографічні матеріали.

З методичної точки зору дослідниками неодноразово порушувалося питання щодо доцільності та ефективності використання групового опитування. Маємо на увазі, що запис вівся одночасно від обох інформантів, які в ході розповіді активізували ресурси пам'яті один одного, згадуючи різноманітні деталі подій, подаючи власні оцінки щодо окремих етнографічних реалій та явищ. Вірогідно, одним з найпевніших свідчень ефективності використання цього прийому є тривалість розмови, яка склала понад три години безперервного аудіозапису.

Серед основних тем, яким було присвячено опитування, насамперед представлені такі: ремесла й промисли (ткацтво, лозоплетіння, збиральництво, виготовлення ковдр («стьогання»), чоботарство та ін.), традиційне тваринництво та особливості переробки його продуктів, городництво; частина записаних відомостей стосувалась традиції побутування ярмарків та базарів. Вагомим за своїм змістом є записані матеріали, що стосуються окремих аспектів усної історії і звичаєвого права, реалій народної архітектури та похоронно-поминальної обрядовості с. Оскіл ХХ – початку ХХІ ст.

Під час опрацювання архівних етнографічних матеріалів, що стосувалися червонооскільської артлі, дослідницьку увагу при-

вернули уточнення авторів щодо перейменування цього населеного пункту. Відомим є факт, що 1919 року відбулася зміна назви із Цареборисово на Червоний Оскіл. Здійснюючи виїзд у період реалізації політики декомунізації в Україні та враховуючи те, що 2016 року с. Червоний Оскіл перейменували на Оскіл, було вирішено додати до етнографічної програми декілька питань, що стосувалися перейменувань. Місцевий бібліотекар Н. Середа провела опитування щодо реконструкції топонімічної системи с. Оскіл дорадянського часу – частині вулиць було повернуто історичні назви. Дещо суперечливою є ситуація з топонімом населеного пункту. На перший погляд, назва «Червоний Оскіл» має комуністичне забарвлення, напевно, з огляду на це було прибрано її першу частину. Однак, Н. Середа зазначила, що слово «червоний» мало інший зміст у назві: «І оце так, проскочи банда [загони часів громадянської війни 1918–1921 рр.], це розказують старі люди, похвотала того-того, з Оскола вивела постріляла, в річку попадали. І ото ж кажуть кров потекла річкою» [2, арк. 54–55]. Себто, «червона» річка, яку було видно з осколу (скелі) детермінувала назву «Червоний Оскіл». На нашу думку, вказана ситуація демонструє необхідність долучення етнографічного ресурсу реалізації декомунізаційних практик в Україні, що мають опиратися на реконструйовані топонімічні системи населених пунктів, історичні назви, враховувати міркування місцевих мешканців, уникаючи суперечливих багатозначних трактувань.

Показовим сюжетом, що об'єднує обидва етнографічних матеріали, є відображення проблеми реалізації політики колективізації на Слобожанщині. До того ж в архівній одиниці збереження, очевидно, з певних тогочасних кон'юктурних міркувань, автори вказали: «Бажаючі вступити до артлі, подають до правління артлі заяву; вона розглядається правлінням, після чого члени правління йдуть до того, хто подає заяву, й переписують усе те, що повинно бути усупільненим,

а саме: землю, худобу робочу (воли, коні) та засоби виробництва» [1, арк. 3]. Утім, респондентка А. Булгакова згадувала: «Як счас помню, у дедушки були воли. Називали Козько і Розько. А тоді ж ото почалась колективізація, забрали ж у колхоз, а ми ж жили, от коло колхоза. Оце ж ідуть, ідуть волами у поле. А дедушка стоїть за двором: “Ой Козько пішов, і Розько!” І сльози на глазах» [2, арк. 67]. Безумовно, трагічна тема експропріації селянського майна та інвентарю неодноразово проговорювалася та внутрішньо переживалася у вузькому родинному колі впродовж усього ХХ ст., свідченням чого є образи тих «уявних» волів, що й досі зринають у пам'яті А. Булгакової як символи заможного та щасливого життя її родини середини минулого століття.

Автентичним сюжетом в етнокультурі мешканців с. Оскіл є виготовлення стьобаних («стьоганих») ковдр. Зокрема, респонденти згадували про технологію їх виготовлення, орнаментику цих виробів, торгівлю ними. Особливу цінність мають відомості про те, що початок виготовлення стьобаних ковдр в с. Оскіл пов'язаний з діяльністю «приїжджої» монахині після закриття монастирів радянською владою в першій половині ХХ ст.

Своєрідним напрямом опитування виявилася тема системи народних вірувань та

етномедицини. Специфіка саме цього запису полягала в тому, що Антоніна Булгакова за фахом є лікарем, працювала й тривалий час завідувала місцевою лікарнею, а тому важливим завданням було з'ясувати особливості сприйняття здобутків / прорахунків народних методів лікування в очах медика-професіонала другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Незважаючи на те, що респондентка успішно була «пролікована» місцевою «бабкою» від переляку, утім, її оцінка системи народної медицини в розрізі діяльності місцевого знахаря й костоправа Івана Івановича була досить критичною: «Но піп цей, він учився в медінституті. Він його не закончив і перейшов в оті. Само розуміється, що він мог. Як там травма невеличка, сказав, зав'яжить там чи попарте. А були і дуже великі ошибки» [2, арк. 84]. Вагомим свідченням спадкоємності традицій в етномедицині можна вважати не тільки збереження народних назв захворювань, що перегукуються в обох записах, але й факти їх сучасного «лікування» знахарями.

Таким чином, обидва етнографічні матеріали є яскравими відбитками етнокультурної спадщини українців с. Оскіл на Ізюмщині. Хоча вони записані з інтервалом майже в сто років, можна констатувати історичну тяглість збереження народної пам'яті щодо подій минулого століття, маркерів матеріальної та духовної культури слобожан.

Список використаних джерел

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ НАН України), ф. 1-дод. Етнографічна комісія, од. зб. 365. Ізюмський краєвий музей. «Червоно-Оскілька артіля на Ізюмщині». Відповіді на програм про городництво, пережитки старих форм рільництва, городництво, кіт, прикмети та повір'я, сіянки та замовляння. 1927, 1930 р. Машинопис. 15 арк.

2. АНФРФ ІМФЕ НАН України, ф. 14 Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Експедиції, од. зб. 884, 106 арк.

3. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів.

Т. 7. Господарські заняття, промисли та ремесла / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2017. 496 с.

4. Бех М., Іванчишен В., Сауляк Б. Господарська культура Південно-Східної Слобожанщини в динаміці історичного розвитку протягом ХХ – на початку ХХІ століття. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 5. С. 78–83.

5. Юрченко В. Народні звичаї на ярмарках Слобідської України. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 5. С. 84–85.

6. Ярова А. Традиційна житлова архітектура Харківщини. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 5. С. 86–88.

References

1. *Arkhivni naukovi fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologiyi im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy* (henceforth – *ANFRF IMFE NAN Ukrainy*) [Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings of the NASUM. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology], Fund 1-Suppl. Etnohrafichna komisiya [Ethnographic Committee], unit of issue 365. *Iziumskiyi krayeviyi muzey. «Chervono-Oskilska artil na Iziumshchyni»*. Vidpovidi na prohramy pro horodnytstvo, perezhytky starykh form rilnytstva, horodnytstvo, kit, prykmety ta poviry, siyanky ta zamovliannia. 1927, 1930 r. Mashynopys [Izium Regional Museum. «The Chervonyi Oskil Artil on Iziumshchyna». Answers to Programmes on Vegetable Growing, Survivals of Tillage Old Forms, Market Gardening, Floriculture, Omens and Beliefs, Sowing, and Enchantment. 1927, 1930. A Manuscript]. 15 sheets.
2. *ANFRF IMFE NAN Ukrainy* [ASFMAR of NASU IASFE], Fund 14. *Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologiyi im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy. Ekspedytsiyi* [NASU M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Expeditions], unit of issue 884, 106 sheets.
3. Skrypnyk H. (ed.-in-chief) (2017) *Etnohrafichnyi obraz suchasnoyi Ukrainy. Korpus ekspedytsiynykh folklorno-etnografichnykh materialiv. T. 7. Hospodarski zaniattia, promysly ta remesla* [An Ethnographic Image of Modern Ukraine. A Corpus of Expeditionary Folkloric and Ethnographic Materials. Vol. 7. Economic Activities, Trades, and Handicrafts] (NAS of Ukraine; M. Rylskyi IASFE). Kyiv, 496 pp.
4. Bekh M. (2017) *Hospodarska kultura Pivdenno-Skhidnoyi Slobozhanshchyny v dynamitsi istorychnoho rozvytku protiahom XX – na pochatku XXI stolittia* [Economic Culture of Southeast Slobozhanshchyna in Evolution of Historical Development throughout the XXth to Early XXIst Century]. *Narodna tvorchist ta etnologiya* [Folk Art and Ethnology], # 5, pp. 78–83.
5. Yurchenko V. (2017) *Narodni zvychai na yarmarkakh Slobidskoyi Ukrainy* [Folk Customs at Sloboda Ukraine Fairs]. *Narodna tvorchist ta etnologiya* [Folk Art and Ethnology], # 5, pp. 84–85.
6. Yarova A. (2017) *Tradytysna zhytlova arkhitektura Kharkivshchyny* [Traditional Dwelling Architecture of Kharkivshchyna]. *Narodna tvorchist ta etnologiya* [Folk Art and Ethnology], # 5, pp. 86–88.

Додатки

Ф. 1-дод., од. зб. 365. Ізюмський краєвий музей.
«Червоно-Оскілька артіль на Ізюмщині».

Відповіді на програм про городництво, пережитки старих форм рільництва, городництво,
кіт, прикмети та повір'я,
сіянки та замовляння. 1927, 1930 р. Машинопис. 15 арк.

КАБІНЕТ РАДЯНСЬКОГО СЕЛА
Етнографічна Комісія При ВУАН

Ізюмський краєвий музей надсилає роботи своїх співробітників щодо вивчення радянського села – сл.[обода] Червоний Оскіл (к.[олишне] Цареборисово):

1. Червоно-оскільська с-г артіль.
2. Про пережитки старих форм рільництва.
3. Про городництво.
4. Повір'я, прикмети і т. інш.
5. Відомості про сіянку в Червоному Осколі.
6. Замовлення від горобців. Відкіля та як виник хліб.
7. Цареборисівська заслонна смута і сліди її на Ізюмщині

Директор музею М. Сибільов

ЧЕРВОНО-ОСКІЛЬСЬКА АРТІЛЬ НА ІЗЮМЩИНИ

Сл.[обода] Червоний Оскіл, Ізюмського району на Харківщині. Від міста Ізюма 12 кілм. від залізниці – 10.

Населення – українці 6333 чол., дворів – 1200.

Село вважають за мілко-середняцьке.

На отруби до революції не виходили.

Загальна кількість землі, за відомостями С/Р [сільської ради] – 4254 га.

Населення Червоного Оскола поділяється на два общества: східне- 0,725 га на їдця, та західне – 0,625 га на їдця.

На 19-VII-1930 р. до складу артілі входило 2646 чол., а саме: працездатних чол. – 419, працездатних жінок – 653, підлітків від 12–16 рок. 141 хлоп., 117 дівч.

Непрацездатних: чол. – 143, жінок – 191, дітей дівчат – 333, дітей хлоп. – 374.

Крім того, рахується червоноармійців 19.

Окремо на заробітках 256.

Письменних, неписьменних ще не підраховано.

Партійних – 8, кандидатів – 8, комсомольців – 43, КНС – 170, членів спілок 15.

Середній вік артельщиків не підраховано.

В артілі 619 родин. Правління артілі зазначає, що родин в артілі стільки, скільки дворів, цебто: 619.

Історія заснування артілі така: виникла вона шляхом агітації, в якій найактивнішу участь брали т.т. Кишка (чужак) й зав. Окрздравом, т. Рудяк, місцева ячейка з активом села.

У лютому 1930 року склалася одразу комуна й СОЗ.

По Комуні більшу участь брав т. Могилка, який і зараз голова артілі, та т. Федоренко, а по СОЗу – т.т. Ткаченко та Білик.

Т.т. Могилка та Федоренко члени партії.

12/III по виході примірною статуту артілі, правління Комуни й СОЗу згодилися, об'єдналися й прийняли назву – Оптимал с-г артілей.

У цей Оптимал увійшли х.х.[хутори] Капітолівка, Підлужний, Маросівка, Новий Хутір, Росоховате й Червоний Оскіл.

Оптимал проіснував лише до I / IV тогож 1930 року. За отливом де-яких хуторів (Капітолівки, Маросівки) оптимал перетворився в артіль.

Артіль молода, тому про її зростання, про стадії її розвитку говорити ще рано.

Бажаючи вступити до артілі, подають до правління артілі заяву; вона розглядається правлінням, після чого члени правління йдуть до того, хто подає заяву й переписують усе те, що повинно бути усупільненим, а саме: землю, худобу робочу (воли, коні) та засоби виробництва – інвентар.

Обов'язки по артілі розподіляються так:

Голова артілі т. Могилка,

Секретар т. Білик,

Полеводство, садово-городництво – т. Ткаченко,

Машинно-Кінний відділ – т. Кулибаба,

Фінансовий (збут, постачання) господарський й статбюро – т. Зарянський.

Усі члени артілі живуть по своїх хатах, користуються своїм власним одягом і взуттям та й взагалі всім. Власних хат – 619 у членів артелей, а загальних – 9.

На полі, під час робіт, всі члени артілі одержують тільки артільний обід, останне – своє.

Зараз у артілі, приблизно, 2907,65 га. Розподіляється по культурах так:

Під ярою пшеницею	1050 га
Ячменя (приблизно)	120 -"
Проса –	40 -"
Вівса –	49 -"
Люцерни	2 -"
Тимофіївки	6 -"
Суданки	8 -"
Кукурудза (Херсонс. пар.)	250 га
Кукурудза	160 -"
Со[н]яшник	370 -"
Соя –	30 -"
Буряк кормовий «маточник» (насічник)	110 га
Цукровий буряк	20 -"
Картопля	60 -"
Силостна кукурудза	50 -"
Експортет	30 -"
Баштану	60 -"
Пасики	210 вуликів
Під городиною	110 га
Луки	0,10 на ідця
Садки	79 (приблизно)

Система 5-ти пільна. Під озимим клином – 300 га, а остання – під інш. весінніми культурами.

Живий та мертвий інвентар.

Коней робочих	165
Волів	77 пар
Жеребців племенних	3
Бугаїв	4
Коней підлітків	40
Корів	36
Свиней	22
Овець	30
Телят	11
–	
Жаток	66
Молотарок	4 (2 до двигуна, 2 кінських)
Двигунів	2
Снопов'язалок	1

Трактори беруть з бази по 2–4, а зараз робить один.

Артільного трактора ще не має.

Артільні кузниці	2
Столярня	1
Слюсарня	1
Портняжна	1
Шевська	1
Шорницька	1
Цегельний завод	1
Молочарня	1
Злучний пункт	1
Свинячий злуч. пункт	1

Виробничий плян складається правлінням укупі з агрономом, а фінплян – самим правлінням. Як раніш зазначалося, артіль ще дуже молода, тому поки ще нових приміщень вона не буде, а устатковує ті, що є в членів артілі, цебто робе ремонти по хетах і надвірних будівлях.

Громадське життя

Окремого артільного осередку КП(б)У в артілі немає, є загальний, сільський.

В артілі є гуртки: безвірників, геть неписьменність, осоавіахема, драм-гурток, хоровий і т. інш.

Актив артілі завжди бере участь в проведенні вселяких компань на селі і, взагалі, члени артілі – беруть участь у житті села. Так, голова артілі т. Могилка – уповноважений РІКа і т. інш.

Поміж артіллю та КНС стосунки гарні. На засідання викликають завжди, але прибуває не більш як 60 %.

Революційні свята святкуються урочисто, вкупі з неорганізованим населенням.

Неорганізоване населення ставиться до артілі цілком коректно. Бувають іноді неприємності з членами артілі, які виходять з неї, але вони цілком ліквідуються.

Ненормальні явища в житті артілі раніш помічалися й є де-кілька випадків виключення з артілі, іноді без права звороту. Звичайно, трапляються й буркотіння й навіть агітація проти артілі. Відношення ж поміж партійними членами артілі гарні. Один до одного члени артілі звертаються на «ти», а до жінок частіш на «ви» й часто-густо звуть по батькові чи по імені та по батькові. Іноді ж звертаються й на «ти».

Зараз польові роботи провадяться щодня. О 6 годині ранку виїзджають на роботу й повертаються додому після 6 годин вечора. Звичайно, того вимагає гаряче врем'я.

На обід артільники мають I I/2 – 2 год. На сніданок 1/2. Завтрак – свій, обід – артільний.

День відпочинку для всіх один – неділя, а правління має п'ятиденку, але повністю її не використовують.

Діти членів артілі учаться в загальній сільській 7-річній школі, для дорослих утворюється лікнеп. Яслі свої є.

Лікарська допомога в загальній лікарні. Лікуються безгрошово.

По справках артілі одержують ліки.

Пережитки старих часів іноді помічаються, але з ними провадиться боротьба шляхом роз'яснення: так, ховають мерців навіть за церковним обрядом.

Вкупі зі всіма селянами є гурток політ-освітній. Також є спільний драматичний гурток, склад його біжучий 10–20 чол. більшість з артілі. П'єси ставляться 1–2 рази на тиждень так побутові, як і революційного змісту. Активно працює гурток зимою. Є своя артільна виключно політична бібліотека.

Артіль випикує Ізюмську газету «Червону Зорю» та «Вісті» у кількості 200 прим. Шефом над артіллю Ізюмські залізничні майстерні, вони то й постачають артіль різними журналами, напр. «Комунар» «Красная Панорама», «Красная Нива» й багато інш. Стін-газета є, зветься «Коллективна праця», випускаються різно: одного разу на тиждень, а буває й двічі на тиждень.

Зимою спеціалістами по сільському господарству агрономами, землевпорядчиками, садоводами й т. інш. провадяться бесіди, читаються лекції, які охоче відвідуються членами артілі й проходять дуже жваво.

По сотнях, що на них поділяється артіль, є газета «Ударний труд». Іноді провадиться голосна читка газет та книжок.

Серед членів артілі – сількори, які надсилають до Ізюмської газети «Червона Зоря» свої замітки, таким чином є зв'язок з місцевою газетою.

Шеф артілі – механічні й електричні цехи Ізюмських залізничних майстерень ані тільки постачають артіль літературою, але безкоштовно ремонтують інвентар.

Кіно й радіо загальні з сільськими.

Соцзмагання артіль проводить з М-Камишевахою по посівних і уборних питаннях.

Наслідки соцзмагання: – Червоно-Оскільська артіль умови виконала.

Відомості дано секретарем артiлі т. Біликом і зав Полевод. – Садовод. – Город. т. Ткаченком та охороною праці артiлі. 18-20/VII 1930 р.

Перевірено шляхом розмови з багатьма селянами так членами, як і не членами артiлі.

Відомості збирала лаборант Ізюмського музею С. Сибільова

2).

Проробка програма щодо збирання відомостів про пережитки старих форм рільництва на Україні.

Червоний Оскіл 1930 р.

1). Ралом у Червоному Осколі ще орють. Звичайно, більш орють чоловіки, але допомагають й жінки й діти (хлопці й дівчата). Взагалі, коли немає в господарстві чоловіка, то за нього робе жінка.

2). Під толоку залишається клин землі для відпочинку. З осені, або по весні він угноюється. Після Троїци, близько Петрова дня, на ньому сходяться, ділять його для оранки й боротьби під озимий хліб. Чоловіки й жінки однаково участь беруть у толоці.

3) Ліса корчують лопатами та сокирами, жінки рівно з чоловіками. Лопатою обкопують з початку навколо дерева, а потім сокирою підрубують коріння. Коли усе вже готово, то пні ще підважують дрючками. Зимом після викорчовування лісу обробляють плугом, а багато коріння – лопатою.

Мотик – нема.

Червоний Оскіл 1930 р. Записано зі слів

Гаврили Йвоновича Ващого, 27 років

(малописьм.), та Орехвія Петровича Шаповала, 75 років (неписьмен).

3) Проробка програма про Городництво.

Городи більш садять на садибі, але є вони й по окремих місцях: луках, полях.

Землю під них готують різно. Як є час та своя худоба, то з осені, це й краще, а то – по весні. В осені та зимою селяни вивозять на вгороди гній, складають рядком, в паралелю риють рівчаки, в які й кидають гній лопатами. Особливо таким чином готують городи під капусту.

Обробляють город плугом та сопачкою, як він сухий, а коли мокрий заступом і теж сопачкою.

Городні роботи виконують жінки. Городня робота – це бабська. Такого погляду додержуються Червонооскільці. «Чоловіку як тосі противно робити «в городі», кажуть вони.

Вірувань щодо того, які роботи кожна робити чоловіку, які жінці, не має – «все однаково». Діти, так хлопці, як і дівчата, допомагають на городах і полоти й поливати, але все ж більш це роблять дівчата.

Господарка городу – жінка, вона й розпоряжається ним.

Насіння для посадки, звичайно, вибирають найкраще. Перед посадкою його мочуть, кидаючи в землю й досі ще де-хто читає молитву «отче наш» (одним духом), тільки не кажуть останніх слів «от лукавого». Це так роблять, коли садять картоплю або капусту. Взагалі багато ще збереглося різних забобонів серед жінок селянок і досі. Так, коли садять огірки, то де-хто несе лапоть та кидає «торчки» з полотна, щоб огірки в'язалися. Звичайно, зараз не роблять цього зовсім наявно: якось соромляться.

Усі прикмети селяни тісно пов'язують з дощем. Перш за все усе треба садити під дощ. Якщо посажать та піде дощ, то чекають урожаю.

Капусту садять перед Троїцею ранком чи пізно ввечері. Картоплі вибирають «скороспілку» – білу, зерно ж і досі де-хто несе у вузличу до церкви святити. Картоплю садять прямо під плуг чи під заступ.

Сорти картоплі відмічаються, а саме: є картопля проста й є скороспілка і біла та американка.

Огірки волоські, великі та прості маненькі, садять перед Троїцею.

Цибуля є «сіянка» й «сорокозубка»; садять її у піст, числа 13–14 квітня.

Буряк-столовий, кормовий, сахарний. Горох – круглий, угластий, лупатий. Садять у квітні.

Гарбузи – волоські, великі сірі й прості кормові, красні селять разом із капустою.

Кавуни – данські, кубанські; садять їх зараз після посіву.

Дині – качанки, дубовки, лиловки; з них улюблені – качанки.

Крім звичайних культур, червонооскільці випадково садять табак, виноград, малину, за останні роки – клубнику й майже всі – хміль. Виходи різні. Так, картопля виходить днів через 10, капуста через 4–5 день, огірки – через 3 дні, гарбузи – днів через 7. Кавуни садять більш – днів так з 14, помідори ще більше днів із 20–21, теж і перець, дині – 17–18 день і т. інш.

Дуже часто городи відвідуються шкідниками, які іноді нищать городину майже всю. Так, на капусту нападає «блоха» та піпильниця, та ж піпильниця під'їдає огірки. Картопля страждає від суші та гробаків. Мак має таємну силу: він усипляє людину.

Для підвищення врожайності вживають різні заходи: расаду від морозу вкривають, баклажани пасинкують, городи угнуються, особливо під кавуни та гарбузи, два-три рази на літо їх полять, багато поливають і т. інш.

Птиць ганяють і ст[а]вляють пугала. Стару куцину чи іншу одяжину розтягають на палки, ніби то людина з розтопиреними руками й одягають драгу шапку, а іноді просто до палок, які зв'язуються нахрест, прив'язують ганчир'я. Ставлять й трещетки на вгородах.

У селян (особливо жінок) ще й досі є багато різних забобонів щодо охорони своїх городів від шкідників, це по-перше, а по-друге, для підвищення врожайності.

Від горобців: 1) «як умре покійник, а провід держе свічи, украсти свічку й з нею до сонця тричі обійти городи. Тоді горобець не побачить, що посіяно.

Казала Мотря Хриспантівна Хижничка, неписьм.,
60 років. (Червоний Оскіл, 1930 р.)

2) Узяти «забудек» (пирожок, що його забуто виїняти з печі) й обійти з ним огороди до сонця. Теж горобці не бачитимуть, що посіяно.

Коли кавуни посаджать, треба голій жинці покачатися, щоб кавуни так і качалися, та на двір сідайте, щоб кавуни сідали.

Лукірья Бріль, 70 р. неписьменна
(Червоний Оскіл, 1930 р.)

На огірки лапоть несуть та кидають з полотна «торчки», щоб огірки в'язалися.

(Вона ж).

Коли садять картоплю або капусту, треба одним духом прочитати «отче наш», тільки не казати одного слова: «от лукавого» – так тоді черва не візьме.

Майбородка, 90 років, неписьменна,
(Червоний Оскіл, 1930 р.)

На молодик у не можна садити огірків – нападає нечисть: черва, жаби й вони «п'ятніють, а капусту гробак під'їда».

Шоб краще родили дерева, їх лякають: беруть сокиру й підходять до дерева, кажучи: «Якщо вродиш, то не зрубаю, а як не вродиш – зрубаю».

Малонновський Тихон, 26 р.
(Червоний Оскіл, 1930 р.)

Де-хто дерево цюкає невоксь й каже: «Я тебе зрубаю», а дерево злякається й уроде.
Це роблять повесні.

Хижнячка Варвара Герасим., 95 років,
неписьменне, Червоний Оскіл, 1930 р.
Ізюм 1930 р.

4) ЗАГОВІР.

Від зубної хвороби

1) Місяцю Володимиру, ходиш ти всьому світу, бачиш ти живих і мертвих і ти їх питаєш: у них зуби не болять. Так народжений та хрищений (ім'я) не болить і до віку не щемить. (Читати одним духом тричі, не дихати й дивитися на молодика.)

2). Або можна читати «Отче наш» тільки одним духом і не казати – «от лукавого».

Селянка сл. Червоного Оскола
Майбородка Соломонира, 90 р.,
(неписьменна)

КІТ.

Через те кішку можна в церков пускати, що вона «Ковче[г]» спасла. Ной перевозив мир, а миші проїдали ковче[г]. Тоді Ной підняв руки і просив бога: «Дай мені таке, що цю нечисть поїдало». А риба пливе, хрякнула, із хряків узаконилась кошка й стала цю нечисть поїдати.

Як кішку в сусіди, так треба хоч копійку дати, а то й лежатиме кішка на столі на тім світі.

На тім світі кожній Людині готується стіл і на тому столі куски.

«Сама бачила, як замирала», каже стара (90 р.)

Соломонира Майбородка, неписьменна людина Червоного Ос.

СТРІТЕННЯ

Святі опостоли Антоній та Феодосій несли Божію матер з неба в Київ Печерську лавру. Б. М. каже: – «Я боюся, щоб ви мене не вронили», а опостоли їй «отказивають» – «Ні Б. М., ми тебе не вронемо, ми тебе несемо не самі, а святым духом і святыми анголами».

У цей день треба з колодязя воду брати і нею лікуватися. Й корів лікують цією водою.

В цей день зима з літом зустрічаються.

Якщо на Стрїтіння мороз, то буде неврожай, а якщо дощ, то це до врожаю.

Соломонира Майбородка, 90 р. неписьменна
Червоний Оскіл 1930 р.

Влас[і]й та Харлампій завідують конними заводами. Хто хоче, щоб з кіньми нічого не случилось, ставлять свічку цим святым.

Вона ж.

МУРАВ'ІВ ВИГОНЯТИ З ХАТИ.

1) Як пообідаш, одчинити вікно й сказати (одним духом): «Йди собі, йди собі, йди собі».

2) Тараканів вигоняти з хати треба вдвох. Одна з-надвору під вікном: «Добрий вічор». Та що в хаті: «Здорово»; та, що під вікном «Кликали жаби таракани на вигариша». Що в хаті, у відчинене вікно говорить: «Йдіть, йдіть, йдіть» (одним духом), а друга виносить у глечику трохи тараканів й через ліве плече кидає глечик на дорогу (не обертається й сплюнути).

ЗАГОВІР ВІД БЕШИХИ.

(Одним духом): бег бешиха, бег бешиха, бег бешиха. Матер божія (перехреститися тричі) поможи твоім духом і твоєю щедрою рукою святою (ім'я кому) народженному, хрещенному, будиш ти прозира й подумана й погадена, будиш витровея, будиш іспитана, із'їдена, мужицька, жиноцька, парубоцька, дитяча, хлопча, тут тобі не бувати, червоної крові не пити й по животу не ходити. Йзиди на черета, на ворота, де люди не ходять, де козак коня не напував, де дівиця коси не заплітаєть, де провідне сонечко не сходить. Там собі пий і гуляй і резерви май от порожденного, хрещеного (ім'я) всю болєзнь згоняй. Снія амінь, й сина амінь й св. духа. Амінь, амінь (3 рази) одним духом.

Курити лід час заговору хворе місце вуглем чи горілою ганчіркою, хреститися й хрестити хворе місце.

ВІД ЗГЛАЗУ та ж молитва. Хворі місця нахрест змазувати (указательними й середніми пальцями, зовнішньою стороною) свяченою водою, яку треба змішати з простою та кинути в неї дев'ять горячих жарин. Закінчуючи казати: «Онїя амінь й сина амінь й св. духа амінь. Амінь, й три рази перехреститися.

Усі три заговора записано в сл. Червоний
Оскіл р. 1927 зі слів Соломаниди Майбороди,
90 літньої неписьменної жінки.

ПРИКМЕТИ, ПОВІР'Я

1) На молодяку не можна садити огірків – нападає нечїсть: черва, жаби, а крім того вони «п'ятніють».

Капусту теж не можна садити: її під'їда гробак, тоді качан у землі становиться товстим, а капуста перестає рости.

Майбородка Соломанида, 90 р.,
неписьменна (Червоний Оскіл)

2) Як на Іллю дощ, то на той рік урожай буде.

3) Якщо червяки в житові, то можна сіяти жито – урожай буде на той рік.

Майбородка Ганна, 67 р., неписьменна.

4) На Юрія, як напасеш скотину досвіту, то скотина хороша буде.

Орехвій Шаповал, 75 р., неписьмен.

5) Меланки – коли іней, то врожей на просо та гречку.

6) Голодна куття – як сніг, то урожай гарний.

Взагалі, як на великі зимні празники іней по деревах, то треба сподіватися врожаю на все.

7) Стретіння – як тепло, то рання весна й ранній посів.

8) Як нап'ється півень води перед порогом, то весна рання буде, а коли сніг буде через поріг перемітаться, – то протяжна буде весна, з клунь з'їде їжа .

8) Явдохи – як буде ясно, то й весна прекрасна, а як тьмянна й весна протянна.

Лукіря Бріль, 70 р. (неписьменна).

9) На голодну куттю годині о 12 дня, після «свіченої» води кличуть мороз: «Мороз, мороз, йди до нас вечеряти, да не морозь телята, ягнята, поросята» приговаривають діти.

Марія Водорізка, 38 р., неписьм.

10) Як що на Юрія сорока заховається в хліб – буде врожай. Й тут же дід каже: – «До Юрія б'ють дурня, а після Юрія й розумного».

Орехвій Шаповал, 75 р., неписьм.

11) Від граду кладуть на двір дерев'яну лопату. Від грози – світять «штрашну» свічку.

Ганна Крем'яниха, 39 р., неписьм.

12) Як стоїть місяць вниз пузом – на дощ чи сніг. Рівно – на жару або мороз. Накись – дощ перепадатиме або хуртовина

13) Од Різдва до Нового року змітають сміття під покут, а на Новий рік – у садку, щоб не було морозу.

Авраменко Олексій, 97 р., неписьм.

14) Про Ілью. – Після Ільї починається дощова пора, кажуть: «Прийде Іля – наробе гніля».

15) На Варькі зрізується гілочка вишні, ставляться в бутилочку з водою й коли вона проти Нового року росцвіте, то врожай буде.

Авраменко Олексій, 97 р.

С. Сібільова

К. Таранова

ВІДОМОСТІ ПРО СІЯНКУ В ЧЕРВОНОМУ ОСКОЛІ НА ІЗЮМЩИНІ

За програмою Етнографічної Комісії

Попередні відомості. Здебільшого ґрунт у сл. Червоний Оскіл – чорна земля та деяка кількість га піскувата. Останніми часами, за постановою громади, господарювання ведеться по багатопільній системі, але по одиноких господарствах залишаються ще рештки трьохпільля. Кількість землі, що припадає на їдця, – 0,81 га. З міліоративних праць у Червоному Осколі переведено було лише засадження пісків шелюгою. 1930 року почала існувати Червоно-Оскільська артіль. У слободі є агропункт з агрономом, який керує господарськими справами.

Процес підготовки землі для сіянки складається з таких робіт. У часи вільні від безпосередніх господарчих справ, цеб-то, по свободі, вивозиться гній на поле, потім приблизно з серпня місяця переводиться оранка, звичайно, залізним плугом (дерев'яним – сабаном залишили орати в Ч. Осколі щось близько 30 років) або трактором. Коли поле готується до весняної сіянки, воно так і залишається на зиму, коли ж – до осінньої – борониться залізною бороною й засівається сівалкою. Перед весняною ж сіянкою виоране восени поле дряпається дряпаком.

Перелічене знаряддя селяни купують у кооперативних товариствах. Звичайно, сіянки бувають ранні, середні та пізні, в залежності від культури та стану погоди. Перед сіянкою насіння готується: сортується та протрується. Це робиться за де-який час перед сіянкою – перед весняною сіянкою насіння починають готувати вже в лютому. Кількість зерна на 1 га – в залежності від культури та якості землі: для жита 8–7 пуд., також і для пшениці, ячменю 7–6 пуд. Гречки – 2 пуд. Проса – 2 пуд.

Сіють зерно не тільки з свого поля, але й куповане, а також змішане, старе з новим.

Сіяти щороку зерно зі свого поля уникають на підставі спостереження, що це веде до низьких урожаїв. Старі люди ще вірять, що крадене зерно приносить гарний урожай. Зерно приготоване до сіянки, щеносять святити в церкву. «Святять» насіння, подводу та знаряддя оранки, кроплять усе це «святою водою», коли від'їжджають у поле. Для сіянки вважається за найкращу вога тиха погода. Сіяти починають з понеділка, мовляв: «господь у трудах своїх почав із понеділка». На середохрестній ще й досі печуть хрести та їздять у поле сіяти, як з «божим благословенням». Але з цим «благословенням» іноді трапляється зовсім несподіване: «Лежить цей хрест, дядька оре, але ось їде сусіда, за возом біжить собака та за той хрест, і приходиться рятувати його: “Кум Грицько, переймай Роську, хреста схватила”».

Починаючи сіяти, читають молитву: «Господи поможи. Уроди господи на всяку долю: й нам, і добрим людям, і малим дітям, і не нашу бідну братію».

Найкращий час сіянки – ранок.

До сіянки припускаються й жінки.

Щодо прикмет, пов'язаних з сіянкою та урожаєм, – їх багато. По-перше, старі люди примічають, які будуть 12 днів від дня Спиридона, й ці дні протиставляють 12 місяцям: стан погоди окремих місяців буде відповідати стану погоди кожного дня. Ось коли четвертий день, що припадає на квітень, буде дощовий, значить і цей місяць буде дощовий, і сіянка буде гарна й т. інш.

Далі – місяць – у чотирьох кватирях, так і день. При сіянці дивляться, яка частина дня відповідає якій кватирі. Стан 4–5–6 кватир після сіянки розкажуть, який буде урожай.

Як на «Сорок святих» не буде морозу – рання весна й рання сіянка.

Коли Багата куття дасть багато снігу – гарний урожай.

На «Меланки» іней на деревах – уроде гречка й просо.

На «Голодну куттю» сніг – гарний урожай.

Коли «Стретіння» тепле й піде вода – півень нап'ється біля порогу – весна рання й ранній урожай. Коли ж сніг буде перемигати через колеї – буде протяжна весна, паганий урожай – з клуні з'їди позміта.

Важливий день – день «Євдохи». Коли в цей день «погода ясна, то буде й весна прекрасна, коли ж тьманна, то й сімба буде протяжна». Найкраща погода під час квіту – вога, тиха.

Старі люди запевняють, що коли насува градова хмара, лопата, кочерга та рогац, викинуті за поріг, прогонять її. Проти посухи ще до останніх часів правили суспільні молебна на полі.

Боротьбу з шкідниками та ворогами хлібних рослин переводять вже за новими, науковими засобами.

Щоб одгоняти птахів, у полі ставлять опудала: дві палки наперехрест одягають у стару одяжку й стару шапку, таким чином долучається враження людини з розтопиреними руками.

Ще примітивніше пугало це – довгий дрючок, до якого прив'язують ганчирку.

Замовлення від горобців

Як у печі цей хліб забувати, так горобчикам той хліб не клювати, не пивати, не їдати. Ідуть собі на болота, на сухі ліса, на сухі очерета, де красний молодець коня не сідла, де красній дівичі коси не запліта, де праведное сонечко не сходе, християнський Ілля не заглядає. Там їм пити, гуляти й розкошувати й там їм місце мати.

Цей заговор проти того, щоб горобці не випівали сояшника та проса. Заговор цей промовля гола жінка, обігаючи лан після сіянки.

Відкіля та як виник хліб

Коли Моїсей водив народ у пустині, бог кормив його маною, ця мана розліталася й утворився всілякий хліб, спершу дикий, що є й зараз на пісках.

Селяни Ч. Оскола знають, що озиме пшениця виростає у жито, коли обіч з ланом пшениці є лани жита.

Породи окремих культур, що вживаються в Ч. Осколі: з 17 року крім звичайного жита сіють американське. Пшениця: білозерна, арнаутка, красна.

Визиск землі з – третьої або половини, що практикувався раніш, вже не вживається.

Наймання робітників не поширене.

Подавав відомости Бриль Григорій Митрович, 85 р.,
та його жінка (заговор на горобців), 83 р.,
обидва неписьменні
С. Попова

До друку підготували Віталій Іванчишен та Олексій Дедуш

***

*Записали В. Іванчишен та М. Бех 6 жовтня 2017 року
від Булгакової Антоніни Петрівни (Б. А.), 1928 р. н.,
та Середи Наталії Петрівни (С. Н.), 1946 р. н.,
жительок с. Оскіл Ізюмського району Харківської області.*

*АНФРФ ІМФЕ НАН України, ф. 14 Інститут мистецтвознавства, фольклористики та
етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Експедиції, од. зб. 884, арк. 54–96.*

[Хто реалізовував політику декомунізації в Осколі?] С. Н. В нас każда вулиця собиралась. Старі ж люди знають. Наприклад, Колхозна стала Джерельна. Бо там джерело возле хреста є, називалось у нас. Ну, назвали Джерельною. [Як те джерело називалось? Чи збереглись перекази про нього?] С. Н. Вода з-під гори тече. Хрест там стояв біля води, то назвали «коло хреста». Ше до революції [події жовтня 1917 р.] воно все стояло. [Назвали вулицю через це джерело? Яка її історична назва?] С. Н. Ну да, джерело, а вулиця – Довга. [Чому один з кутків називали Пісками?] С. Н. Ну, там піщана земля. І так вони й Піски були. І до революції, і після революції. Це вулиця така була. Вона ось тут [у центрі, неподалік від сільської ради] починається, а кончається чуть не до Капітоловки. [Які ще назви вулиць збереглись чи були повернені?] С. Н. Бараківка. Тоді перейменували на Набережну. Так вона й осталась Набережна. Вона тоже кілометра 3. Ще які, Москалівка. Колись жили москалі. Перейменували тепер в Оскільську, рядом з осколом. Кірова – Сонячна. Люди сказали: «Хай буде сонячна!». І ото Червоний Оскіл. Був Цареборисово, а тоді Оскіл. Значить, після революції скільки тут бандитів було. І оце так, проскочи банда, це розказують старі люди, похвотала того-того з Оскола, вивела постріляла, в річку попадали. І ото ж кажуть, кров потекла річкою. Тоді через время – другі.

[Чи сіяли конопі в Осколі?] Б. А. Ну, опшем то, я трошки застала. Це ше значить, коли жила тут, де родилася. Я помню, отам в нас було озеро, де сейчас вода [Оскільське водосховище], а там було озеро. Називали його Оступ. І там для кожного селянина, хто зацікавився цим, було своє містечко. Значить, сіяли прядиво, а тоді по осені як його соберуть, і в пучки зв'язують. І тоді несуть в отой Оступ, у озеро. Мала ж була, но я помню, такі робили ці, ну, як би сказати. С. Н. Рогачі. Б. А. Рогачики. І ото кладуть оті снопики, і приколюють. І там ото вони скількись мліють опшем. Тоді, як воно вже готове там, витягають його, розкладають на сонечко, і воно висихає. І висихає, пока не висохне, пока роботи всі осінні покончаються. Начинається оце,

я помню, де ми ото жили, такі станки. Як же вони називалися, сухі уже ті снопи, пропихають. І отак нажимають, а воно січеться. І остається тільки прядиво, волокна. А ото, позабувала як воно називається, ці волокна витрушують, що не було того. С. Н. Жінки казали тіпали. Б. А. І тоненькими такими, як уже чистенькі волокна ті – мички називалися. У мички їх складавали. Тоді отак зав'язують, оце мичечка. Ще, перед тим, як його посікли, ми діти були, і папа помню, коло плити м'яли ногами. Ногами – то-то-то, щоб поостібалось, осталися одні тільки волоконька. А тоді оці невеличкі мички робили. І уже после Нового года починає мама прясти. Була прялка, це вже й я помню, я даже пробувала на тій прялці прясти. Но ми уже до цього не дуже. А мами наші іще харашо. І як хараше волокно, так тонко пряли, і тоді прядуть таке – як катушка. І тоді його намотували отак і вибілювали. Пряли полотно. Чим тонше попряжено, тим тонше полотно. А якісь там отходи, хуженьке, то тоже такий матеріал. Я пробувала даже ткати. Папа поставив верстат, не свій, у когось брали. І на тому верстаті: основа називається, і челночки, а то забула. С. Н. Човник, він так і був. Як ткали до останнього – човник був. Б. А. Наткали його, і ото вже готове, тоже його вибілювали. Ішли до річки, намочували і розтиляли його отак на травичке, на сонце. І ото воно вибілюється. А тоді в тому, у жлукті заливали попіл – і ото воно біле-біле. Так аж чуть кремуватеньке. Я тоже помню, як ото був верстат, це вже після війни, я була віросла. Вже ж дорожки ткали. Но, правда, мама ж дома уже не ткала, не було того верстата. А там були Говтви, одна й друга. Папа робив у заводі. Він токар. І давали їм руки витирати, такі ж ті, ткані. І отож мама їх зшивала. Тепер такі кучі, куди його дівати, мене уже ось не стане, а його повно. А тоді, даже детські чулочки, там же порвались п'ятки, поріже й позшиває. В клубочки, все потчуть дорожками – й усім. Тоді воно натуральне було. [Де брали попіл для вибілювання?] С. Н. З грубки. У кожного плита була. Піч була. Топили дровами. [Звідки вибирали – з печі чи грубки?] С. Н. Відтіль і відтіль. Тільки не соснове. Б. А. Саме главне, огород був тоже 40 сотих. Були подсолнухи садили, а то даже із поля із подсолнуха стебло, то лучший попіл. Ним спеціально топлять і вибирають, а він такий аж сизий, аж білий. То було жлукто, якась посуда. С. Н. Вопшем отака деревина, всередині вибиралося, вибивалося, ободок оставався. Дна не було. Закладувалося усе, а на дно шо-небудь клали. Тоді ж полотно, зверху, ще якимось стареньким, засипали попільом, а тоді кип'ятком заливали. І воно оце все проходило і одбілювалося кип'ятком. Б. А. Кип'ятком. Оце зверху ж, в ньому ж і попіл, заливають. Вода чиста вже лється на ту, шо там. Це вже було после війни, у дедушки ткали ті полотна, у бабушки і у дедушки все чисто було. Уже в мами появлялось такі ж ткані. Ситець там, і у папи сорочки. А у бабушки і постелі були тільки із того тканого полотна. А воно ж так чималеньке, не тошо там простиночка якась. Так ото, як міняють ці ж постелі, і ото в це жлукто складають його, дедушкині сорочки. Помню, шо дедушка у сельсоветі був конюхом і сторожом. І там у нього коморка його. Там постелька його. Там він спав. Канешно, були воші, як сейчас помню, бабушка ту його одєжду, а сорочки ткані були такі пособрані, з буквами. Бабушка туди на дно як положи, і воно кип'ятком отим, «счолок» називався, счолоком як пройде, та все чисто, де було яке насекомое, погібне. І канешно, дуже хараше ото бельйо... Так, і кошолки були з лози, великі з однією ручкою. І бабушка (чого я кажу бабушка, бо мама вже в колхозі робила) по-домашньому на коромисло два повіси оцих відра, і туди оце бельйо. І тоді до Ост'упа їдуть і там його стірають. Вистірають, і воно вже – мороз. Раз бабушка була впала у ту... Розвішають його на дворі, воно як вимерзне, пахне хтозна як, та біле. [Скільки попелу кидали в жлукто?] Б. А. Як сказати, там такі совки були. Там три совка. Як кілограми, я знаю, може і 3, і 4. Не чим більше, а приблизітельно совками набирали.

Б. А. Мали ж потрошку наділи. Ну от, батько, в нього три сина, і еслі в нього самого було, ну 2 гектари. Син женився, і батько йому одділя півгектара, ну, хто скільки. Він має оцих півгектара, значить, він на ньому і жита посіє, і прядіва, і подсолнушка. Отам усе в полі вирощували.

У кожного своє, ніхто його не ворував. [У разі, якщо батько не міг дати землі, чи її не давав, де могли взяти землю?] Б. А. А як не було землі, то й не було.

Б. А. Всяко жили. То й з лісу. Я помню, допустім, баба Варька Шаповалка, в них не було поля. Вона бідняга (та й баба Манька діда Івана Бицмана), як починається трава, за щітками йдуть у ліс. І там трава росте велика. І ото виривають чи вирізають, приносять. І дома вже роби щітки, продає. Вовпшем, це то, що в лісі. По щавель. помню, баба Манька всігда ходила. Тільки начнеться щавель, і вона в ліс за щавльом. І продасть того щавлю і собі шо купи. [Де могли продавати в Осколі?] Б. А. Базар був. Тожі каждый день був. Каждый виходив і продавав. Я помню, моя мама, до війни папа в заводі, а тоді после війни, так уже в колхозі робили. А мама ж по-домашньому, в нас огород був 40 сотих, в низ, до річки отам. Там росла калина, кущі, і такий хміль був. І вона там, і це вона ше в колхозі, в неї ланка. Вона ж должна ту ланку обробити. І дома – й коровка, і поросятко, і курочки, і нам давали заданія, шо оце поросят попасете. Нарвете 2 відра вишень, нарвете 2 відра абрикосів. Це нам заданія таке було. Оце там називали «Круча», де до річечки там. Хміль весь оббриває, і всю ту калину, терен був. Терен тоже пообрива, і в хаті – на чердак. Всігда ж там чістенько помазано. І ото йде на ринок, на базар, у вузлик хмелю. С. Н. Хліб же пекли. А тоді хліб пекли на хмелю. Б. А. Садок там був: і груші, і яблука, і абрикоси. Вишень багато, всі їх зривали. І оце ж вона його всього понасушує, півгоріща вишнями. І такі – у попелі посушені. А то в жаровнях такі. Значить, на базар – корзину. Оце хміль, оце квасоля, оце сухофрукти. [Як сушили вишні?] С. Н. Вони ж сушать у печах. Б. А. Спочатку оце, як нарвуть, і на сонечко. Шоб вони прив'яли. А тоді затоплює піч, для них же не таке, шоб вони там погоріли. І як уже трошки остудиться, чірінь називалося. Відтіля усе повигрібають. Попілець там і все. І, там же кирпичом виставлене дно, і туди оті вишні з сонечка висипа. А ще зверху триніжок. Такі робили триніжки – колючко і на ножках. Тоді стави жаровні, тоже з вишнями. І з попелом, ото там вони. Вони висихають, хароші такі, а тільки вони у попелі. С. Н. В попелі нічого не заводиться. Б. А. Воно вимивається. А оті [на жаровнях], вони на газетках. До того ж такі блестящі та вкусні. Так, як ізюм, сказать. От і насушували дуже багато. Усе, не пропадало нічого. Єдинственне, шо тоже вспоминаю, вже це после війни, все шо було збіжжя лучшеньке, все пішло на запад. Пішки ходили міняти. Туди набере шо там, ну шо є. Одежда яка, чи одіяло, чи простинка, і туди несе. А відтіля принесе мукички чи пшенички. [Куди саме ходили міняти? В яке місто, село чи регіон?] От не могу я сказать. Знаю шо, от туди, на запад. А де саме запад, може й казала, я тепер забула. А дома, це вже після війни, яблуня красіва, черешні, 11 дерев абрикосів. Тоже у кошолки або у відра, шо полегшенько. На коромисло, пішком в Ізюм на ринок. [Чи платили там за торгування?] Тоді не платили. Це вже позже, я помню. Чого ж їх базарні називають. А це вже Бог зна коли. А тоді ото так, в селі дуже багато, а в городі... Тепер і в городах, свої сади, дерева, а тоді ж не було. І тими, два відра. Чи дві кошолки однесе. Ну шо, вона за них купи, ну, хліба купи. [Як Ви вважаєте, ціни на ці фрукти були низькими?] Та канешно, не дорого. Та тоді й зарплати були в людей.

Б. А. Тоді ше ж в колхозі не платили деньгами, а трудовні. І ото скільки за год вийде днів, оце й скільки оплата. І получали хліб, і пшеницю – все, і семечки. [Чи давали мед на трудовні?] Б. А. Я хочу сказать, давали і мед. В колхозі була пасіка. Особено тут, я вже помню, у «Фрунзе» як була. Петренко там був пчеловодом. А дід Шморгун – кладовщиком. С. Н. На Москалівці там Хижняк був пасічником. А там Марія Іванівна Гончаренко. Тоді всьо ж качали – і в кладову. По трудовням начисляли. Кому літр, кому два, а кому і 5. С. Н. Тоді ж продати можна. Б. А. Пасічників небагато було. Цей шо, сам пасічник, то йому й не нада. Но всьо равно йому положено, то він продасть свою частку, а так людям же нужно.

[Коли саме йшла на базар Ваша мати?] Б. А. Зранку, після обіда вже нема. Корову вижене, а тоді йде на базар. [Протягом якого часу продавала там?] Б. А. Та ну, може 2 часа, а може й менше. Як продала своє бистренько, сметанки купила й додому прийшла. [Чи був попит на

товари, які продавали Ваша мати?] *Б. А.* Розходились. Ніколи не приходила без денег. Другое дело, коли дорожче віддасть. А коли бачи, що вже додому треба йти, то дешевше оддасть. Торгувались. [Чи чули Ви про прикмети на успішну торгівлю?] *С. Н.* В нас на вулиці жила Тьошиха. То в неї дочка Ліда була. От казала, йдеш по вулиці, як поздоровкається, вертайся додому. Бо удачі не буде. Така людина. Просто поздоровалась.

[Чи «стюгали» Ваша бабуся або мама ковдри?] *С. Н.* В нас в Осколі стюгали ці ватні одіяла. *Б. А.* Воно у мене і сійчас одіяло стюгане, домашнє. Аж три. Це мама їх, Марина, по папиній лінії. Вона дуже харашо, і такий орнамент красівий. Рисунок – рози там. І я помню, це вже замужом була, одно вона зробила двоспальне. Воно новісіньке й зара лежить. У мене тепер, як гості приїхали, так я розтелю на діван... А то Олі [доньці], вона була ше маленька, то таке детське. Короче говоря, були одіяла. [Що означає «стюгати одіяла»?] *С. Н.* Одна планка, друга планка. <...> На любу розтягували ширину. І оце тканину нижню, зверху, або вату, накладували, або шерсть із овець. [Якою тканиною покривали зверху?] Сатин, ситець, що було. Тоді наносили рисунок. Це були спеціальні, любі рисунки. Мелом, біле. І тоді нитки брали, збивали. І, еслі густіший рисунок, – довго, еслі рідший рисунок, значить бистріше збивалась вата, вовна. Дальше снімали, боковини вручну зашивали, бо ж воно всьо там розкрите було. І готове одіяло було. [Це на продаж виготовляли чи для себе?] *С. Н.* Хто як. Каже мама, не робила, а родичі робили. Ну, безплатно ж не роблять. Треба ж людині заплатити. [Чи замовляли попередньо такі ковдри?] *С. Н.* Мені кажеться, по заказу. *Б. А.* І мені кажеться, по заказу. Не був її бізнес, а просто – то родичі, то знакомі. *С. Н.* На придане. *Б. А.* Це ж таке затейливе, не скорє. Скільки над тим рисунком сидіти. [Які рисунки, орнаменти були найбільш поширені?] *Б. А.* І цвітами, тіпа тюльпанів. *С. Н.* У нас дома було старє одіяло. Робила «Манашка». Як її звать, я не знаю. Баба Наталка, там як на широке [широка ковдра], там «Манашка» в неї жила з монастиря, їх ж позакривали після революції. То й вона до родичів сюди приїхала. І от вона робила. Як тюльпаном такі. Більше такий рослинний.

[Чи тримали овець спеціально з метою отримання вовни?] В нас більше на м'ясо. Ну, а шерсть же була. Ну, не то що спеціально, може, де хто. Но я, наприклад, так не знаю. Я не помню, мама тоже розказувала, що її батько був вівчаром. І свої були, десяток чи скільки там держали, а то пас чужі. Ну, вопшем на м'ясо. А вопше то в нас не очень було так вівчарство розвинуто. [Чи знаєте Ви, як «виправляли» шкіру?] *С. Н.* Ну, швидше всього, весною, шоб до зими вирросло шось. Шоб не змерзла вівця зимою. *Б. А.* Ну, я оце тепер знаю, так ніхто їх не стриг. Бо на м'ясо, а шкурку тоді вичиняли. І шкурка тоді з шерстю. *С. Н.* Кожух. *Б. А.* Тоді ще не було отих, руна. Там на Узбекистані, там де занімались. А в нас обичні вони [вівці], в них отака шерсть. Я помню, папа вичиняв. Я помню, він із кози вичиняв. А під ноги робили [килимки], а то кожухи шили. Знаю, шо якась смєсь, а тоді посипали. Знаю, шо солью сначала, а тоді ото ше чимсь. Та вискрібали. Тоді ще як, не наше отці, а уже дедушки, тоді овець держали, бо кожухи ж були. Величезні куртки, а тоді ж куфайки начались. [Чи виготовляв кожен собі кожух?] *Б. А.* Безусловно. Тільки тоже шили, кожен сам шити не мог. Той, хто уміє шити, шив. В нас недавно тільки кожух уже міль поїла. У папи був виходний [кожух], білий, а покрашений. Зверху красили отим, бузина. *С. Н.* Вільхой. *Б. А.* Кругом обрамлено таким світленьким. Кожух то сам зеленуватий. А тут тим усім, як каракульом отак. А у мами, тоді ж були шубейки. Тепер деткам усе, а тоді шо було – подушечки, якась там одіяльце чи шо, платки були. І еслі ідуть кудись, із дитинкою. Дитинку пригортають, і оці великі, верне отак, а тоді отак. І дитина у матері в тім кожусі замотана. Мужчинам робили – низ такий, як юбка. Тут застібався такий, як поясок. Водили овець тоді, бо ж кожухи. А тоді як це вже пішло, то геть усе відпало. *С. Н.* Шапки, чоботи шили в Осколі. *Б. А.* Такі шапки, як козацькі. А оце, шо з вухами, це вже потім появилось. Тоже з овець.

[Хто шив чоботи?] *Б. А.* Чобати і мій папа шив. Тільки він для себе і всьо. Не знаю, де вони, бо дід Іван, брат старший, займався, той таки й людя́м шив. А папа собі, і починав сам. Колодки були, всякі розміри. [Що таке колодка?] *Б. А.* Колодка – як для розміра. Який – оце, допустим «38», дерев'яна така колодочка. З виступом таким, різні розміри. Ну, тоді не іменувались. Тоді, оце більше, оце менша. Поміряють, яку треба, і шують. Таки був тоже, галянище, врізають і шують. Нам папа сам чинив всяку обув, яка була. [З чого робили підосви?] *Б. А.* Та оце, думаю, кожани ж були. Її десь купляли. Кожана підосва. Но головне, як оце пошить повністю, не пропускає воду. [Чи натирали чимось чоботи?] Дьогтем мазали. Все робилось наізнанку, бо харашо дьоготь упитував. То дьогтем як намажуть, пахне «гарно». [Якими інструментами користувався Ваш батько в процесі пошиття чобіт?] В мене папа був, Царство йому Небесне, він такий, що угодно зроби. І в нього було все чисто [різні інструменти]. Топори – і великі, і маленькі. І пилючки, і долота. Ми ще сюда переїжджали, а тоді потрошку воно все порозвіювалось. І оце ж для сапог шила. Шила, він їх сам, кстаті, робив. І длі́нні, і товщі, і тоненькі. Вони пооставались. А ножі, така металіческа, і отак, як сапожком вирізана, це все одточено наскільки, що це він вирізав оту кожу. І колодки сам робив. Тоді ж тоже молотили, це вже я помню, жито в огороді. Там половину. Молотили в дворі ціпами. Він до ціпа робив ото [шкіряну деталь], що воно там їзди. До ціпа, там складно. Там різні штучки, щоб крутились вони харашо. Кружечки там.

С. Н. Антоніна Петровна, а крили хату чим колись? *Б. А.* Соломою, ну пшенична не годилась. *С. Н.* Житня висока, і спеціальні люди в нас були, що крили. «Під корюшок» називали. *Б. А.* Як він [батько] зробив кухню. І крив, сам же тоже крив. І я ще подавала, вже така зросла була. То він і для того жита посіяв, щоб своя солома була. Бо тоді паркí в'язали, оце самий перший слой, його треба отакими снопиками. *С. Н.* Основа, по краях тако. *Б. А.* Зв'язаними снопиками і прикручувати до лати. Прикручують ото густенько-густенько. А тоді вже цю соломі вибирали, так грабельками. У кучку, щоб рівенька була. І як ножниці, униз і зверху, причіплялася. І тоді тоже на такі вила, клалося і ото туди подається. Такі криші були, не тече од дощу, і тепло. [Скільки брали соломи на «парки»? Як вимірювали?] *Б. А.* Ну, невеликі, канешно. В долоню. *С. Н.* Для криші невеликі. Здорові нільзя, бо вони вже розсипалися. *Б. А.* Ото, як дивишся, так воно й видно, що воно отак виглядає. Та солома знизу, а зверху та солома, розширить її. А наверху гребінь, тоже із жита. Таке тоже невеличке. *С. Н.* Пополам поклали. Шоб стікало. [Чим прикладали соломі на даху?] Нічим. Один слой на оден накладалось. Воно ж там до лати прив'язувалось. [Як саме прив'язували?] *С. Н.* Перевесло із соломи. Перевесло оце длі́нна жита [соломина], накручується. Тоді дві береться, по скільки – потрошку, отак. І тоді ото ж його скрутювали. [З колосків вибирали на перевесло?] *Б. А.* Ну да, тільки ж вони вимолочені. А колосками до колосків. А тоді ж прив'язували. *С. Н.* Вручну, казали, зв'язували. В Осколі криші не тільки з соломи робили, з очерету. *Б. А.* Із очерету, і ще з того, з рогозу. З рогозу кращі криші. *С. Н.* А з очерету саме довше держало, бо він не так гнив. *Б. А.* Довго стояло, годами. І очерет питає же воздух. І воно не гние, нічого. Та й рогозяні тоже хароші криші. [Як обирали матеріал для покриття?] *С. Н.* Ну, не кожен це мог, даже із соломи не мог. Спеціально людина, а було шо наймали. *Б. А.* В нас була хата вкрита соломію. А, так сказати, літня кухня, сарай соломію було вкрито. Сам крив. *С. Н.* І були каменщики. «Пічники» їх називали. [Тільки печі будували?] *С. Н.* Тільки печі. В нас тут кирпичний завод був. В нас робили, випалювали. *Б. А.* Із саману робили. «Кирпич-сирець» називався, і то печі ложили з сирцю. Кирпич, ото формочка, він висихав на сонці. Не прожарений у печі. [Як виготовляли таку цеглу?] *С. Н.* Форму із дощок. [Які її розміри? Хто це виготовляв?] *С. Н.* Ну, як на кирпич. Для печі кирпич. Саман для хати робили – глина і солома. Ота спеціальна. *Б. А.* Для сирцю глина. Отут вона і з піском. *С. Н.* Соломи ж не було, глина з піском. Поновку робили у хатах.

Поновка – це штукатурка. Глина, пісок і добавляли кізьяк конячий. Б. А. Кізьяк обізательно для поновки. Для якості. С. Н. Для крепості, і казали, [що] луче кінський.

С. Н. До колективізації орали кіньми. Сіяли. Тягло ж було. Воли були. Пара волів. Буває, дві пари волів. Б. А. Як счас помню, у дедушки були воли. Називали Козько і Розько. А тоді ж ото почалась колективізація, забрали ж у колхоз, а ми ж жили, от коло колхоза. Оце ж ідуть, ідуть волами у поле. А дедушка стоїть за двором: «Ой Козько пішов, і Розько!» І сльози на глазах. У нас коней не було. А воли були. [Чим орали?] Плуги були. Ручний плуг. Такої висоти [0,4–0,5 м – візуально], дві ручки. Ну й там леміш, той, що в землю йде, і отвал. І там іде, хтось там його веде. І тут заді йде ше. [Двоє людей ідуть за плугом?] С. Н. Да двоє. Коня ведуть ілі волів. А той за плугом. [Хто керує в цьому процесі?] Б. А. Ну, той, що коня веде, він же веде. С. Н. Той, що плуг, тоже должен був, щоб рівна, до ока, борозна була. Б. А. Та як це, плуг там не може болтатись. Перевернеться та й усе. Той плугатар. С. Н. Глибину він же держав. [Чи плуг був з колесом?] Б. А. Без колеса. Один леміх. [Де брали леміхи?] С. Н. Були в нас ковалі в Осколі. Все робили – і плуги, і борони, і рогачі для печі.

С. Н. Було у нас 4 млини. На Бахтині, річка, такий ручейок. Розказували, що пан держав. Люди привозили, і їм мололи. Не за гроші, а за мірку. [Якою була мірка?] С. Н. Не знаю, казали: «За мірку». Там на Осколі, хазяїн був людяний. Люди там, ілі бідна сім'я, то нічого не брав. І ще й добавляв. Б. А. Я даже помню, той, що на Осколі. Водюю опшем крутило. А це позже, вже после війни, тут був коло школи млин. І вальцовка була, і проста мука. [Господар млина працював чи наймав когось?] С. Н. Панські були. Колективізація прийшла, млини одібрали у панів. І тоді ж колхозні стали. Б. А. І воно у то у кожному колхозі. Я помню, тут у «Фрунзе», ото мельник, дочки Любов Василівни [зять]. Зерно в колхозі получали, і ото на мельницю возили получати. Оце проста мука на хліб. А це «вальцівка» називалась. Біла-біла, на пирожки, на паску, на шось таке. <...> Це його професія, робив поки не стало. [Що розказували про мельника?] С. Н. Тоді чесні люди були. Б. А. А чого йому обманювать. Тоді даже так, оце ж меле він. Ну скільки там, чи пуд, чи два молів, у мішечки там... А в низу осадок, так тож пером гусячим змете, у кульочок і хазяїну оддає.

[Що розповідали про колективізацію в Осколі?] Б. А. Канешно, с трудом кое-хто переходив. Потому що попривикали, що свій участочок, і волики свої, чи коники, чи мельниця, чи шо. А це все його здати, привикли до цього. А потом попривикали, то й не представляли, як воно як своє. В колхозі йдуть і роблять. Це вже после війни, а то ж робили тільки за трудодні. Зарплату не видавали – на палочку. Тоді скільки наробив, скільки й получив. Хто трудився, тоже получав. Женщини в основном у ланках були. Тепер так, цілий лан цукрового буряка, хто його сіяв – трактор. Хто його полов – трактор, і хто його убирив – трактор. Там один чоловік робив, і все. А то поле, скажем 20 га, розділені оці 20 га, на скільки там соточок, на кожду жінчину. І оце, як посіяли (зараз тоже сіють по одному зборнишку падає), як зійде рядочок, а він густий – нада прорвать. І оце жінчини. Оце її ланка. Ми були школьники, у другім, у третім класі, і мамам помагали на ланках. Впереді мами, рву на таком расстоянїї, оставлять надо, прориваю. А мама заді поли, підкошує. І ото така помощ дітей була. Пока ту ланку – перший раз прошарували, другий раз ото прорвали, а третій раз пропололи. І це ж не тільки ця, і кукурудзу пололи, і подсолнух пололи. І картошка була, і все-все ланки. [Чи садили картоплю в колгоспі?] Б. А. Да. Огороднічество у колхозі було. У кожном колхозі, а було 4 колхози. І помідори, і огурці, й капуста, й морковка – все. Там отдельно свої пропольщики, свої люди. Позже вже пішло в колхозах, вже после війни, і трактора, й машини. Скільки трактористів, скільки шоферов... Помню, на прийом, як осмотр їх [у медичній установі щорічно огляд]. Як поприходять, одіти харашо, появились модні світєра. Багато жили трактористи, комбайньори, в них машини, без очереди давали. Були мотоцикли там.

Б. А. Я ще помню, чого не сіяли рядками. Отак сіяли [розкидали по довжині руки в різні боки], буряк сходив по картошці. А тоді все-таки поумнішали. Но, правда, тоже буряки помежду, отакі буряки виростили. А вже позже стали п'ять рядочків картошки, [а потім] бурячок, чи морковки. І в огороді все.

Б. А. В нашій групі вчився один парень, він з армії прийшов, батько старий-старий був. Такий, як я вже. І він нічим не мог допомогти. А те саме й менший син був. Було багато дітей. І він самий менший був. Ті там вже порозходились. Цьому батько і поміг, так йому 98 год. І ото він остався такий, без допомоги. [Кому залишалось обійстя від батьків? Якому синові чи дочці?] С. Н. Де старшому, де меншому. Б. А. Так, як по закону, вроді всігда меншому. Ну, а по-разному. От мої родителі, у їх була дуже велика сім'я. Три брата і 8 дівчат. Дівчата заміж повиходили. Ну, одному, отож дід Іван остався, вони його одділили. А ото, де зараз живе Наташа Мірошніченко, ото та хата – стара батьківська. Ну не вона, вона вже її синенько зробила. Так вона осталась середньому братові. Семен. А папа самий младший, тоже так з війни, война закончилась, прийшов... І от куди ж – до брата. А в брата вже сім'я, уже шестеро дітей, а женитись, а де жити? Так жили, бездітні дедушка і бабушка, і вони предложили: «Переходьте до нас!» Так сказати, довічний договір. Нас похороните, Вам буде хата. Я вже родилася в отій хаті. І вони мені рідні – дедушка і бабушка. Так шо всігда по закону колись, сім'ї ж великі були, і, буває, синів чимало, то всьо равно старшого одділяють, якщо є земля – дають. Наділя якийсь. А як немає, то всьо равно пристраювались. Тоді [або] покупали хатку, чи робили хатку. [Коли саме відділяли старшого сина?] Б. А. Як женився – і одділяють. А вже тоді самий менший як остається, він тоді вже при батькові. [Чи наділяли доньці землю?] Б. А. Та дівчата ж заміж виходили. Ну, це якщо не було хлопців. Одна дівчина. То це ще – чи піде приймак, чи не піде. [Хто такий приймак?] Б. А. Приймак, це значить як іде парень жити до дівчушки. Єслі вона заміж виходи, це так законно. А як він іде, то це іде у приймак. Ну, якось було не дуже прийнято. Над приймаками сміялись. Якось, шо це не годиться, шо хлопець пішов до дівчини, вроді, як на її іждевенія. Тепер це все – чепуха. [Хто міг насміхатись над приймаком? Тільки родичі? Знайомі?] Б. А. Та у селі. Причом не то шо плохо, іронічно. «Та ти у приймак!» – от так. «Та то приймак!» – Так підшували. Було по разным причинам, хто коли оставався. Так було, шо сини роз'їжджались, а дочка з батьками. О тоді й приймак приходив. С. Н. Стариків догодувати. [Що означає «догодувати»?] С. Н. Ну, до смерті. Ну, єслі стара людина, її догодують до смерті.

С. Н. Тоді 4 ярмарки на год було у нас. Приїжджали з усіх сіл сюди. Торгували. [Чим саме торгували?] С. Н. Збіжжя, як казали. Ну те, шо виростили самі. Казали: «І крам привезли!» Тканину там, чоботи, чулки, ну шо таке. [Коли саме проходили ярмарки?] С. Н. Зимую, весною оце. Уже, як отсіялись. Тоді в них время єсть, шо треба в поле виїжджати і полоть. Б. А. А осінью, як уже убрали урожай. С. Н. На Покрову. Після Покрови, як кажуть, у поле не виїжджали. Після Покрови треба і зорати, і обсіяти.

[Як купували свиню?] Обично поросят. На зіму, щоб воно виростило. [Як часто різали свиню?] С. Н. Перед Паскою. Б. А. По-різному. Обично так – два раза. І дійствительно, щоб сало було. Засолювали, «бодня» називалась. Холодильників не було. Як сохранили – значить бодня. С. Н. Так, як жлукто. Тільки жлукто без дна, а це з дном. Б. А. І в дні ямочки. На дно солому кладуть і сало ріжуть. Насолювали, хароше сало. Сала солять багато. Почитають його. І тоже сало візьме стільки солі, скільки йому треба. Засолюють багато, прямо положуть шар сала, тоже обмочене у солі, а тож і ще зверху присиплять. Старались двічі, канешно, хтось і одного різав. Як обично зімою. Перед Різдом і то на літо, усьо засолювали. [Хто саме різав свиню? Як називали таку людину?] С. Н. Різали, палили соломою, не кожний може. «Різники» в нас називались. [Яку плату йому давали?] С. Н. Сало і м'ясо. Відділяв хазяїн. Хто

як – хто ребра, хто окоста. [Назвіть частини, на які розрізали свинячу тушу.] С. Н. Окост. Ззаді – два окости. Ошийок, лопатки, голова, ноги, ребра – і все. Б. А. І сейчас оце, позвонив мені син каже, що Славка С. буде різати, чи заказувать? Заказуй. 2 кг м'якоті і 2 кг рьобришок. Рьобришки полосочками рубають, як обично. Тепер і в магазинах рубають. І от тоже, ленточку береш, легко його розрізати. [Де зберігали м'ясо?] С. Н. Зімою всьо замерзало. Підвішували на б'антину на горіщі. Б. А. Тоді зими були такі. В нас чулан був, у чулані було спеціально жердинка. Бувало всяко. Бувало, ложили під сало окіст, щоб просолів, а тоді весною коптили. Я ще й помню, папа коптив. [Чи мали в господарстві коптильню?] Б. А. Та ну, що то саморобне. Жлукто, там перепоночку положать, підвісять. А тут зроблять таке у землі. Тоді ж зажигают, і топлять дровами фруктовими. [Якою саме деревиною топили? Чи робили це для того, щоб надати відповідного запаху продуктові?] С. Н. Та груша, вишня, ото все. Яблуня. Б. А. Аби тільки не сосна і не береза, а от решта, ну, короче, всі фруктові, які були. Абрикоси, воно ж там обрізають, то спортилось, то ще... І ото спеціально окремо дрова. Тоже запікали оті окости. Засалювали, а тоді тоже тісто мама, тонким слоєм, окіст склаали і тим тістом затим. У піч, запікали, щоб сохраниць якось. До Пасхи щоб воно було. Колбасу робили, ото ж домашню. Тоже ж помню, такі макітерки були, невисокі, туди колбаски положи. Пару колбасок. Смальцем залле. Ну, сохраниць тоже, зімою в чулані. І всьо равно до Пасхи, дивиться, там вже плесень появляється на смальцеві. Вже после войны, погріб в нас був холодний страшно. Огурци там, помідори, дуже хароший був. [Розкажіть про технологію виготовлення домашньої ковбаси?] Б. А. Ну так, обрізки в основном. Бо з самого такого м'яса, окост там, воно ж буде сухе. Там, де починають обрізати, кругом, із живота там... Понарізають собі жирок там. І м'яско, щоб не було дуже сухим. Приправу кидають. В основному часник. Лавровий листок. А тоді ото кишки. Це тоже на мою долю всігда були. Приготовити кишки. Определьонні, який размер поріжеш, а тоді з вишні папа робив дугу таку. А то вже металіческу хто, приспособлявались. І її [кишку] вивертали. Тоді ножом на досточку, все оте, вопшем слізисту, нада перерізять. Тоді вона [кишка] як папіросна бумага, а вона наливаєється. [Як використовували свинячу голову?] Б. А. Голову в основном тоже, обрізали сало отута [ззаду на шиї], то його до сала. Якшо м'яско там було, то на колбаси пішло. А то на холодець. То її вішали на чердаку, чи де там. [Що робили з вухами?] С. Н. Казали часто, оце вуха – дітворі. Ще оце, як посмалили і поскребли зрізали, і ітвора їла. Б. А. Воно ж посмалене, считай, як на тому мангалі тепер. Я, скільки не помню, ми всігда – на холодець. І вуха там, і голова. [Чи робили кров'янку?] С. Н. Да, кров'янки в Осколі всі робили. Б. А. І ото ж та кров'янка, кров, кишки. Кишки, щоб не воняли. Толстий кишечник, він же такий гаустровий, його мили, уксусом замачували, теплою водою замачували, вимивали до чиста. В основном шо, вижарка, і начиняли оці кишки. [Коли зціджували кров?] Б. А. Старались так, щоб кров не потеряць. Це різник. Він уже в курсі діла. Старався, щоб ніде кров не пропала. С. Н. Різник не попаде, то кров вся витече. Шоб ніде – ні в м'ясо, ні в сало. Шоб ніде прожилки крові не було. Вибрав кров кружкою. Як тільки починають розрізать. Зіма, на соломі. І зразу первим делом одрізають кусочок м'яса і сала, і вже мама поки вони васькаються, а вона м'ясо – свіжину. Розделають полностью поросья. Убирають, на вулиці нічого не остається, у комору. Сало ріжуть лентами і на стіл положать. Шоб воно охолло. М'ясо порубають, як положено, окости поодрізають. Но, опшем, розложуть, щоб було в порядку. А тоді вже йдуть свіжину їсти. Казали, шо раньше [свинячий жир] топили з ніг, і нутрянний. Казали люди старі, шо сало не перетаплювали. Ніяке сало на жир не перетаплювали. Б. А. А тоді в банки закатають, і воно стоїть – хоть год, хоть два. Топили смалець кишковий окремо. Той, шо з кишок, тоже його вимачували. Но всьо равно, запах такий був. Ну тем не менее, його сохранили окремо. Такий хароший смалець, довго тоже не стояв. Я чула, шо як різник розріже всередині, і дивиться, в яку сторону селезінка. В яку сторону дивиться

[селезінка], який год буде. Він предугадував. [Як це визначав різник?] С. Н. Я не знаю. Казали, він дивиться, в яку сторону, як повернута – чи урожайний год буде, чи неуржайний. [Як при купівлі визначали, чи буде гарно рости поросся?] Б. А. Опше то старались, щоб таке довгеньке було. С. Н. І щоб вуха здорові. [Як купували корову на базарі?] С. Н. Як іде хазяйка купити корову, їй розрїшали доїти, щоб знати, чи туга чи не туга. І молоко те що оддоїла, вона побачи, чи жирне, чи нежирне. [Чи купували тїльну телицю?] С. Н. По матерї, по коровї. Б. А. В основном, я держала корову. Кажу хороша корова, і молока багато. І тилиця, і продать тепер тилицю. Значить явно, що той человек, що покував, він зна, що від хорошої корови, ото таким образом. Погана корова – погане й теля. Як і в житні. [Як продавали корову?] С. Н. Налигач в нас називали. Хазяйка, та що купує, йде з своїм налигачем. Б. А. А корова, я помню, в нас одна поганенька була. Її рїшили помїняти. Називали її Мажара. Така здорова, як віл. Сїра, молока давала багато. Це так по совету, хто продає корову. Спитали, яка, що і як. А це вона отака, з таким отьолом. Ну согласились, скїльки там – тисяча чи двї тисячі. За налигач та й повели.

Б. А. Там у нас місце є таке, лїс, рїчечка, Оскїл рядом, верби. Жили там колись не помещики, Турупали [прїзвище або прїзвисько]. Багатї люди. С. Н. Ото надїляли їх у лїсі. Кравці, Зорянські. А тепер мїщина Кравцївщина, Зорянщина. Ше як розкуркулювали. Їх тоді кишнули. [Які ще є частини села чи кутки, як вони називаються?] С. Н. Які ще? Баракївка, Москалївка. За Оскїл понятно, бо за осколом. Забахтин – за Бахтином. Б. А. А в нас Поруб, бо ми жили в Порубї. Так колись був лїсок, порубали. А воно там ярочок і рїчечка текла. Де Говтви, називалось Говтвївка. Жили люди і Говтви фамїлія. І той куток і названо так – Говтвївка. Ягнюкївка, бо Ягнюки. Рїгалївка – Рїги. Це тепер їм усїм імена подавали. Колись так було, відкїля і хто живе. С. Н. Або у Матнївцї. В нас є такий закуточок Матня. Невеликий, і його прозвали Матнївка. Центр села – Слобода. Всїгда казали: «Пїшли в Слободу».

[Чи виготовляли корзини з лози? Хто їх виготовляв?] Б. А. Було багато, в основном Шкарупи отам жили. Усї вони плели. І Ганна Михайлївна, вона тоже плела. Були, но в основном Шкарупи. Тонка робота, а тепер і лози немає. А тоді ходили, і ошпарювали кип'ятком. Потом заряджали у такі штучки, так кору ту зрїзали. І остається бїленький, тонюсїнький такий. То мелкї корзиночки такі плели для клубнїчки, всяке. А де така товща, более ізящнї корзиночки. Це зараз сумки, а тоді вїдра, і оці робили сапетки – корзини, нїхто її там не парив нїчого. Здоровї, двї таких ручки. Для буряка, для картошки, на гарбузи. Така – удвох треба. [Скїльки в господарствї було корзин?] Б. А. Я напїрїмер, знаю, що в нас чотири штуки було. А ще раньше, то такі корзини продовгуватї, і одна ручка. Вони тоже не такі ізящнї. Тоже не з пареної лози, і вони всїгда в обїходї. [Як їх носили?] Б. А. Хто ж як. Довго були, а в нас уже нема нїде. Вїгодна штука була, і земелька просипається, і льогко относїтельно. Вона неплотна. Мїж лозою пространство ж є. [Чи була спеціальна корзина, в яку складали на Пасху харчі?] С. Н. Канешно, то ж святкова. І рушник був спеціальний. Ше на Спас яблука носили. Б. А. Їх небагато було. До церкви одна корзїночка. На базар – меншенька. Була така корзина чималá. І после войни сразу, поїхали три дївчини поступати (Лариса Нїколаевна, Галїна Івановна і я). В корзинї що там, пївхлїбини хлїба, якийсь ше шматочок. Сала я не їм, а дївчата сало їли. І на товарняк почїпилися, до Харькова, освободили ж уже Ізюм. В Харьковї ходим, роти пороззявляли. Який технїкум? А в технїкум же поступать. Поки ми заглядали, усе в нас із корзин покрали. Корзини пустї остались. А ми на товарняк снова, почепились – і в Ізюм. Та тут откривають медучилїще. Та й ми училися дома. Того, того в корзину. Я к чему, скїльки тепер всякої всячини. А тоді корзина, що то за полотенець чи що, і пїшов. Нам оце растоянїя пешком. Я не помню, щоб було багато. Значить ми йшли, найшли бересток там, там Капїтоловка. Посерединї дороги, там овражик, а тут росло дерево – бересток. І оце воно – як орієнтїр. А дальше ми переходили [Сїверський] Дїнець. І ше то нїмцї зробили мостїк, а це ж ходили не по мосту, а прямо

там лодка була. А тоді якось, чи осінь, чи весна, що воно скользко, ми в сапогах були. А у мене німецькі сапоги. Та як в солдата сапоги. Наверно 40-й, а, може, і більше. Течуть. Голянища в них отакі, широкі. А в мене ножка ж така. А туди устілку з соломи, а то з обмоток. Ну, німецькі обмотки, так, як оце, а наші були, як ленточка. І ото тоді зшивали так. І тоже чулки. Ми пішли через той міст. І Анна Ніколаєвна Рудичка... А міст воно вже льодок покрив. Він мокрий такий. І вона як шурхнула, а ж я її хотіла [спіймати], сама провалилась. А Дінець же холодний, чи воно осінь, чи рання весна. Обі провалились. Як же вилізли, спасіба, що корзини були. І позастрявали между шпалами і цими корзинами. Ну, потом руками-руками. Вилізли та давай вже якось повзти. Лара [Лариса подруга] прийшла на поміч, і ото ми попереходили.

[Чи були в селі жінки, які вдома лікували народними методами?] С. Н. В нас був піп Іван Іванович – травник і костоправ. Б. А. Но піп цей, він учився в медінституті. Він його не закончив і перейшов в оті. Само розуміється, що він мог. Як там травма невеличка, сказав, зав'яжить там чи попарте. А були і дуже великі ошибки. [Чи пам'ятаєте випадки успішного лікування?] С. Н. Це мама розказувала. Шо мені другий год пішов, чи шо. Мама в колхозі на роботі була. Брат на 5 год, він од мене старший, оставили. Він мене оставив дома, закривав двері, щоб я не вийшла, а вже ж по хаті бігала, вже темно, а я сплю під дверима. Мама мене на кровать положила, в мене коліня утром такі понапухали, всьо. «Наташка не ходи!», – каже. Пішла в детську консультацію. Марія Михайловна тут, прозвіще було по селу, каже: «Так це вона піде!». Мама каже, що ж учора бігала, а сьодні. – «Та пройде!». Замотали і до Івана Івановича. Каже, без очереди, дитина ж мала, без очереди. Розмотує мама мене. А він її і каже: «А де ж ти її застудила?!» А вона каже: «Та вона сама застудилась!». І він сказав, щоб мама парила оце отвар солодкої яблуні, ноги в оцім. Оцей отвар можна три рази іпользувати. Каже: «Єслі через 12 днів не піде, прийдете ще, я зміню рецептуру!». Мама ж, в чавуні отой отвар, тоді ж ноги, накрию собі, через 8 раз пішла. А помните Панова отам за Осколом, була Люба, шо ножки. Вона ж тоже застужена була. Казали, шо мама в городі була, а вона сіла і в мед ноги опустила. І вона застужена, такі покручені ноги. А мене Іван Іванович вилічив. Б. А. Це все ясно, як день. Смотря який процес. Який діагноз. Який простенький, то канешно пройде. Ванночки, тепло – і пройде. С. Н. А брату руки-ноги вправляв. Ну, вивих. Б. А. Тут як сказать, вивихи, як методи правлення, очень сложние. Сустави, локті, голеностопа. Така справа трудна. На рентгені, а воно вже знову. Три раз вправляли і гіпс. Тоже була, в нас санітарочкою робила, її мати упала і локтевой сустав вивихнуло. Тепер – яка больница, а тоді один Іван. С. Н. І фельдшер Петренко. Б. А. Був. Він потому в Яцково був. Сказала мама: «До Іван Івановича». Ту руку став – туди-сюди. А сустав не туди-сюди. І ше молода була, так осталась з тим суставом, так всю жизнь та рука не годилась. Без аналізов трудно все це. [Чи були в селі бабкі-шептухи?] С. Н. Були. На воск виливали. Б. А. Я помню, як я була мала. Шо сам перве, скільки мені було, десь 2 год, горить на горі дах. Я вийшла з бабушкою, і помню оте полум'я. Таке воно мені казалось страшне. Мама ж, як обично, в колхозі с утра до вечора. Поварихой була. Пока приїде після всих уже. А бабушка пішла корову доїти. Воно вже смеркалось так. «Ти, Тоню, чекай! Буде у віконечко дивитись!». Тожі ж не кровать була, а поли. Піл – забиті ножки і положені доски. Оце кровать така була. І вдруг миша побігла. Я як злякалась тієї миші. Як закричу, а бабушка почула, прискакує. Гаращучка жила. Бабка така, виливала. Мене бабушка у шось там умотала. До тієї Гаращучки. Отак помню. Вона мене на піл положила, розтопила віск, водичку поставила у миску. А тоді той віск виливає. Шо вилється, ото вопшем то. Ну, вилилась миша. Лила віск, так щоб похуже на шось там. Ото така була бабка, і мене виливали. [Ви як медик професіонал вірите в можливості народної медицини?] Б. А. Я – канешно не. Єслі серйозна штука у человека, тоді і медицина не поможе, не тільки бабка. А як таке шось, особенно психологического характера. То всьо равно, це як психотерапевти. Шось розкаже,

шось пошепче. [Які хвороби лікували народними методами?] С. Н. Бешиху вишіптували. Б. А. Бешиха – це рожа. Це таке простудне захворювання. Покраснення шкіри. Ото бешиху вишіптував. Що там вишепчеш? Вона й так од лікарств пройде. [Що означає зурочити чи зглазити?] Б. А. Знаєте, зо мною на цю тему не надо розговарювать. Я абсолютно ні в шо не вірю. Люди – це не медицина, це таке діло. Много такого, психологічного характеру. Вірив человек в ото, шо пішов, вона там шось розказала. І їй помогло. Скільки там газетки, кругом. Єслі медицина не з усім справляється, то ніхто не справиться.

[Чи пам'ятаєте людей, що займалися деревообробкою?] Я помню, там де ми жили, був, Кулиба в нього фамілія. Данило Кулиба. Такий бочкар був. Шо ніяка водичка не просочиться. Хароші, чисті, робота чиста. Дубові С. Н. Казали, тільки дубові. Б. А. Кулиба зацікавився там, на Порубі. Оце я їх два помню, більше не було на селі. Діжки, кадушки. Папа після війни робив на пилорамі. І поступав разний матеріал. І як такий на діжечку, одвезе, він сам його розпилює. І там точно бондарство, діжечка, не просто як бодня. Імеє форму таку. Обручі зацікавив, канешно, у кузні. І сейчас там стоять, не знаю, мене не стане. Не знаю, на дрова хто їх забере? Дві діжки отакенні стоять. С. Н. Під кавуни, наведено. Б. А. Так ото були й на капусту. Одна на огурци, одна на помідори, одна на яблука – це все одинакові діжечки. А на кавуни – здорова ота. І ото погріб чималенький. Правда, воно і вкусне було. [На скільки літрів чи відер були бочки або діжки?] Б. А. Які, разні. Каждый зацікавив по своїй сім'ї. По своїм статкам. Оці то, по-моєму, на 4, на 5 відер. Оті здорові – якщо й не 20.

[Як у вас відбувається похорон?] Б. А. Як обично. Умер чоловік, то це сразу ж зовуть когось обмивати: знакового чи сусіда, ну хто такий, [і] обмивають. Я ото січас думаю: ну, я маю, єслі смерть настала, [а] чоловік у пилі, грязі, десь він робив, чи коло навоза там був. А коли оце обичний чоловік умре – вчора купався, ванну приймав – но обичай такий. Кажуть, купать: тряпчкою намочили, витерли ліцо туди-сюди, ну, там готовив чоловік собі на смерть, [одягнули], положили на то місце, де на смерть. Раньше же не хоронили з попами, музика була. А ось хто хоронив. Тепер вообщє ввійшов у правила: тепер, як би не був, а всьо равно з попом [ховають тепер]. Піп прийшов, одчитав, ото ж – одправив человека, несуть на кладбіще. [Раньше носили чи возили?] Возили. У нас при виїзді старе кладбіще, а далеко ж єсть. Я не знаю, не помню ще кого, но знаю, шо мого Павліка [Павло Юхимович – чоловік респондентки] односили, молодим він умер, чоловік був ісключительний. [У померлого чоловіка] стіки друзей було. А так далеко до кладбіща на руках несли. На плечах. Всі фотографії до сіх пор храняцца. Це було народа: отак, скіки не дивися, усе село там. Молодий, ну тридцять сім год. [Ви казали, шо сні снілися, які віщують смерть у домі?] С. Н. О, казали, шо єслі присниться там із рідні... А мені-то снілось перед смертю мами! Сон приснився мені: папа – живий – у дворі, летню кухню – хоть вона в нас і була, – строе летню кухню. А я кажу: «Папа, нашо ви [будуєте]?» Ладно, я проснулась, ладно. [Через] місяць сниться мені сон: опять папа в платті і тьотя Маруся. І він каже: «Ну, Нюр, [до матері респондентки], собірайся, підемо к нам в гості». Я кажу: «Ну куди ж ти підеш?». А він: «А ти оставайся із Марусей». Захожу за ними, вони прямо на запад і пішли, вдвох. І мама вмирає. Покойний мій батько. Первий раз построїв мамі, як кажуть, послідню домівку; а другий сон – забрав і пішов. [Чи кажуть у вас, шо коли собаки виють, то це вони передвіщають смерть?] С. Н. Кажуть, кажуть. Кажуть: в яку сторону виє, значить [там] буде похорон. [Як повідомляють сусідам, шо хтось помер?] Б. А. Особенно січас, коли стали телефони оці [мобільні]. Раньше було хуже, бо треба було казати, хтось іде, просить: «Передайте [тому-то]» і так далі. Тепер телефони: раз, і туди-сюди. [Хто яму копає?] С. Н. Зараз похоронне [бюро]. А раньше копачі були. [Хтось спеціальний, чи щоразу нові люди?] С. Н. Пригласали. Із вулиці, наприклад: ага, оце людина вмерла там: сусіди пішли, викопали яму. А єслі такий, хто сусідів не має, такі старі баби, значить кого-то десь з другої сторони

нанімають. [Які розміри ями?] С. Н. Раньше два метри довжини і восьмидесят-дев'яносто сантиметрів ширини, і два метри глибини, і все. [Як копачам віддячували?] С. Н. Я, наприклад, если батько, значить: гроші не платили; викопали яму, туди ми носим їсти на кладбище: і випивку, і їду. [Це були якісь спеціальні страви?] С. Н. Ну, хто шо дома [має], в кого шо [є]. І вони закапують. Закопали: і тоді вони приїжджають, там де поминають, заходять, сідають і поминають. Поминальний обід. [Вони після всіх сідають?] С. Н. Получається, пізніше, да. [Для них залишають місця?] Обов'язково. Вже готове [місце] в їх. Їх в основном чотири чоловіки, да. [На поминальному обіді чим їдять – ложками чи виделками?] С. Н. Ложками. Вилоч не кладуть. Кажуть, шо колючі не повинні бути [на поминальному столі]. А хліб ріжуть же не на поминальному столі, а десь в другом місті, ріжуть ножами. [Які страви готують?] С. Н. Обов'язково борщ, там хто шо: катлета там. Обязательно борщ і второе, як обично, ето пюре, ну, картошка. Салатик. Если есть рибка – рибку [готують]. [Хто готує?] С. Н. Люди. Домашнім ніколи готувать. Б. А. Колись іще, колись, хтозна коли, не було оцих ні бюро, нічого, то готували дома. Ну, звали людей, які вмють: кухарки, у мене як і мама вмерла, як і папа вмер, літня кухня: у літній кухні плита, топили. Каструлі, варили. У дворі столи розставляли. Це було раньче. Я так тоже: попритговляла і каструлі, і сто я це вилоч купила, – це такі, алюмінієві, – і сто ложок купила, і тарелок, в общем, щоб було своє, щоб не бігати по сусідам. [В іншому разі] їдъ хтозна куди, [шукай посуд]. А тепер – слава Богу – і та рятувальна [ритуальна] служба в Ізюмі як появилася – харашо. Сказали, все договорились: яму викопать, не беспокоїться: хто копав яму, як. Усе: заказали автобус, автобус приїхав за людьми; от як похоронили – у автобус і в кафе, там поїли, все! Тепер – слава Богу, шо в нас оце своє кафе! Я така рада: як мене [хovatимуть], в Ізюм [поїдуть, замовлять]. С. Н. А раньше обов'язково і пироги були! Пирожки; раньше, казали: «Обов'язково!». Пекли пирожки. На обіді. [З чим пиріжки?] Хто з чим: з картошкою, з капустою, разне може быть: з повидлом, а можна, наприклад, з самою картошкою. Раньше ж як: каждый по-своему жив: хто бідніше, хто багатше. [Була якась страва, яку першу за столом їли?] С. Н. Кутя. Він [покійник] як лежить, [то] одварений рис лежить на столі. І оце, як уже ж обідають за столом, оце розводять: хто кампотом, хто солодкою водою. І оце три ложечки треба взять цієї [куті]. [Варять, коли людина померла?] С. Н. Да, і вона стоїть: поки покойник у хаті, і поки вона стоїть. [Що ще кладуть біля покойника?] С. Н. Свічка постійно. І читальниця постійно: скільки покойник у хаті, вона повинна читать. Но вона читає до дванадцяти ночі. Потім умиваєца лице покойника, і – до утра; утром вона приходе, продовжує читання. [Можна покойника самого лишати в кімнаті?] С. Н. Не, в нас такого нема. Покойник – [хоча б] один [з живих родичів] остаєца у кімнаті. [Як змінюють інтер'єр, коли покойник у хаті?] С. Н. Зеркала завішують і все. Покойник [щоб] не бачив себе в зеркалі. [Йому очі закривають?] С. Н. Хтозна... Ранше п'ятаками закривали, казали. Зараз не закривають. [А якщо очі в покойника не закриваються?] С. Н. Значить, іще буде покойник. Б. А. Як тіки умер, не всігда глаза закритими, то щоб не відкрилися – п'ятаки наложили, придавили. А тепер уже понятно [освіченим]: опустили [повіки руками] і ніколи вони вже не відкриються. С. Н. А Халівод Аллу як хоронили, отут же ж, від цих же її хоронили [показує рукою напрямом], і в неї приодкритий глаз один був. Ото ж бабушки прийшли: «У дворі ще буде покойник». Бабушки' сказали. Годя не пройшло, і Оля вмерла. Так дивно були сказані ці слова, ну, хтозна. Но сказали. Старі люди кажуть: глаз приодкритий. [Хто труну робив колись?] С. Н. А в нас були раньше спеціалісти, робили вони. Не каждый може труну [зробити], не каждый може оббити. Столяр спеціальний, який мог робить. Б. А. Це в нас, він і зараз Вася Кибальник. Кибальники. С. Н. І Федоренко Льоня робив, як у колхозі робив, він тоже гроби робив. [Не було такого, щоб труну наперед виготовляли або замовляли?] С. Н. Було. Ой, у нас тут бабушка – дев'яносто один год – шіснацятого сінтября було, Баба Валя, значить, щас скажу, якого года... дід Гришка умер в восьмидесят девятом году,

він умер, так уже на горіщі готові були гроби, і йому. Він у вісімдесят дев'ятому умер, а жива бабушка, і гроб так на горіщі й лежить. [Він порожній лежить?] С. Н. Ні, туди треба що-небудь посипать. Ранше, казали, ранше зерно засипали, воно ж на горіщі – йомкость. [Подушку в труну з чого роблять?] С. Н. Ранше робили із сіна. [Чому не можна звичайну подушку класти?] С. Н. Воно ж, пір'я, кажуть, і заводиться всяка нечисть у пір'ях. Але люди: «В гроб пухову не кладіть подушку! Кладіть тільки з сіном». Єсть у людей готові [подушки], «взули» як то кажуть: смертельне все, що одягать, на що класти. [І сіно?] Ні-ні. Шо класти – наволочка. А сіно свіже. С. Н. Що в труну кладуть покійнику? Б. А. На лоб вінець, в руки подорожню. А, казали, надо всігда положить в карман мелочь – на перевод. Я не знаю. Нічого такого не ложила. [Чи зупиняється поховальна процесія дорогою до кладовища?] С. Н. В нас оце-ж, ранше, возле пам'ятника, возле школи. [Чи стелять дорогу покійнику?] С. Н. Ранше, як людина така була [достойна], перед [труною] кидали. [Що кидали?] С. Н. Що люди приносили: айстри то айстри... [Коли поминають?] С. Н. Хто як. Хто на дев'ятий день, а на сороковий – обов'язково. В нас сорок днів обов'язково. До сорока днів стоїть стакан з водою і рушник. Це до сорока днів рушник, а тогди на кладбище нада понести. [Для чого це роблять?] С. Н. Ну, так до сорока днів душа літає в хаті, вмивається. Стоїть водичка і полотенце. А воду виливають там, де людина не ступає, під дерево. [Під яке?] С. Н. Ну, в основном, готові дерева у дворі, біля двору. Тільки там, щоб не топталися люди. [Коли пам'ятник ставлять?] С. Н. Ну, в нас в основном, після року. А ранше ж ставили хрести такі там дубові, стояли і п'ятдесят років, і більше. Дуб же такий – не нужно йому краски. Він стоїть. Конешно, приходе время, коли сам згниє, а другого року стоїть і стоїть. [Чи були цвяхи в дерев'яних надмогильних хрестах?] С. Н. Там є шворінь. Робили з однієї сторони. В палець товщини, квадратний. Я помню, у моєї бабушки, квадратна. [Чи можна нести з кладовища якісь речі?] С. Н. В нас, например, в других такого нема, а в нас в поминальний день після Паски приносять на кладбище..., а люди ж беруть нужденні – на гробик там кладеться пасочка, пирожки, печення, обов'язково крашанку, і нужденні там проходять – і їм оддають. [Коли діти збирають цукерки – це добре чи погано?] С. Н. Не на зло, а на добро, поминають так. [Коли почали з'являтися залізні пам'ятники?] С. Н. Це вже ось-ось почали: шестедсяті роки. [...] кузнєц... варили кругленькі із завитушками. [На вашому кладовищі на могилах «тумбочки» встановлені. Хто там похований?] С. Н. Комуністи. Їх поубирали [пам'ятники]. А тоді ж поубирали, поставили металічні хрести.

[Що Ви сіяли і садили на городі?] Б. А. Город у нас був сорок сотих, чималий такий, обязательно це ж картошка, ну, і до цього ж все: бурячок, морковка, цибулька, огурчик, помидорчик, капуста – усе це, оце – це обязательно. А так, ото-ж я говорю, що жито сіяли, ото дійствительно, я думаю, нашо його сіяли, ото й на кришу. [Чи сіяли у вас кукурудзу?] Б. А. І кукурудзу обязательно, причом, так розділяли город на дві половинки, цепто, вроді по-двацять сотих, оце цей год кукурудзу, а по кукурузі і квасолю. Гарбузи, оце по отом (кукурудзі), а оцу-ж то картошка і ото все це-оце, а на следующий год – на оборот. Сєвозмени вопще, оце тут картошка, а тут кукуруза, це так всю жизнь так було. [Ви говорили, що вивозили гній на город, розкажіть про це детальніше.] Б. А. Я ж кажу, шо в нас були, ну, во-первых, всяка-всячина, і тож коровку довго держали, а тоді ж курочок, то птицю всяку і воно, вопщем, навоз собирався, і всігда, каждый год, вивозили. [Коли саме вивозили гній?] Б. А. Вивозили його осінню під копку чи під оранку, там коли, бувало так, шо й копали огород, а то з колхоза брав папа коней й орав, от. Під осінь під оранку вивозили навоз, тоді ото переорять, а весною поскородили, тоже бувало, шо папа і скородив, коняку брав. Так, то в ручну вже трудно було його скородити там і все, а садить помогали. [Коли весною починають роботу на городі?] Ну, як тіки сніг із землі і протряхне, трошки, шо сухенько, і сразу стараються заскородить. І сразу, щоб влага не... [не зникла], трещини не появились, а тоді вже, як заскородили огород, то тоді вже, коли садить, коли соне-

чко, коли вже погода така, у наших тут широтах стараюца якомога раніше посадить, особливо піщане там. Воппе, чучуть – уже й садять, бо сразу ж наступає оця жара і так, як оце цей год, анука отака жара. [Чи не казали колись старі люди, що до Благовіщення не можна нічого робити на городі?] С. Н. Скородили до Благовіщення. А на Теплового Олексія казали, що треба хотя би три лунки картошки посадить, це тридцатого березня. Це старі люди так казали. [Коли у вас саджають часник?] Б. А. Осінню, оце вже треба скоро садить. Уже Покрова, уже як погода, то треба садить. У нас ніколи не садили цибулю на зиму, тіки часник, а тепер появилсь сорт якийсь озимий. [Чи не вимерзають взимку часник і цибуля?] С. Н. Накривають. [Чим накривають?] Б. А. Накривати, он я тоже кукурузинячка там трошки було оставила, часник накрію. А то – опилками, тіки не товсто опилками. Я один раз, як добралася іще свободно [вільно можна було взяти] отут були опилки, отак-от усе покрила, так він і попрів часник, здорово, і незя його там. С. Н. У нас рядом сосни, в нас іголки собирають граблями і засипають. Б. А. Іголками харашо, дуже харашо іголками, во-первих, пропускають воздух і сохранияют тепло, саме луче іголками. Б. А. І бур'ян не росте. [Коли сіють огірки й гарбузи?] Б. А. Ну, оце вже картошку посадять, я помню, колись іще там ми жили, так ото сьостри прибігали мені помогти всігда. Посадили картошку, все посадили там: і цибулю, і все. І Марфа, Царство їй небесне, забігла і посадила огірки, а я говорю: «Рано!», – «Та нічого не рано!». Нічого, ну, їм все ровно, як уже тьопленько, вони так, шоб вже земля прогрілася харашенько. І хто, як ми, – прямо тоже у луночки на дворі, тож ті ото на балконах там та кругом вирощують. Ніде, так посіяли у откритий ґрунт – та й і все. [Розсаду помідорів і капусти вирощували самі чи купували?] Б. А. Та не, покупали. Ну, неврожай цей год у нас не тіки в селі, а даже в області. Он Ігор же тоже звони, і тоже каже, шо воппем помідор щитай не було кругом.

[Чи не говорили, що відьма може молоко вкрасти?] Б. А. Та такого, то разного, то всяки. [Щось люди говорили про відьму?] Б. А. Ото, як із церкви приходили з свічками отой день, так ото тоже хрести писали. Б. А. На Страсну п'ятницю. Б. А. Так сказать, для охрани усякого такого, а воппе, я не знаю, може в нас, а може в нашій сім'ї, у нас і папа такий був, мама більше до релігії така. І ми, Боря брат, то той совсем такий... Була я ще маленька, бабушка мене платочком підв'язувала, бо в сорочечці, нізя в одній сорочечці треба підв'язати, я отом отож, як Ісус Христос, і ці всі попереув'язувані. – «Тоню, молиса Богу, повторяй за мною “Отче наш”». А я ж повторяю, я така була слухняна. «Боря, а ти?» – «Бабушка, ти шо...» – «Ах, ти анцихрест». Тоже він такий був. Ну, а потом вже, тоже в школі вже ж пішли піонери, комсомольці, партійці, я, правда, не була членом партії, а й комсомольці і всі. А потом в інституті преподавали тоді цілих два года, уси оцей марксизм-ленінізм і атеїзм. І я, канешно, атеїст. А тепер оце, як в старості, ну, а шо плохого, еслі, допустім, релігія, чому вона плохому учит? І оті заповіді, там ото – не убей і так далі, і за батьками ухажуй. Нічого-ж плохого немає. Шо з мене стане, еслі я, допустім, тепер понімаю ту релігію, я понімаю, шо це релігія, шо це релігія в неї треба вірить. С. Н. Оце ж на Водохреща зараз в нас воду святять і возле церкви, і біля річки, і есть уже в нас багато таких, які купаюця, оце піп освятив воду. Купаюця, зайшли в воду три рази, окунулись з головою, вийшли. Там костьор горить... Ну, ніколи не захворів хоч один, ніхто не простудився, коли купались на Водохреща, і це ж вода холодна.

До друку підготували Віталій Іванчишен, Микола Бех, Олена Таран